Çalışma Ortamındaki Çocuklar İçin Özel Risk Etmenleri

İÇİNDEKİLER

TABLOLARIN LİSTESİ

I-Giriş

II-Bulgular

A-Geriye Dönük (Retrospektif) Çalışmalar

1.Kırsal Yaşamda Çocuk Çalışmaları

a)Hayvan Gütme (Aile İşçiliği)

b)Tarlada Çalışma (Aile İşçiliği)

c)Tarımda Ücretli İşçilik

d)Tarım Koruma İlacı Kullanımı

e)Kentlerde Geçici İşçi Olarak Çalışma(Gurbete Gitme)

2.İnşaat İşlerinde Çocuk ve Gençlerin Çalışması

3.Kent Yaşamında Çocuk Çalışması

a)Okul Dışı Zamanda Geçici İşler

b)Okulu Bıraktıktan Sonra Tam Süreli İşler

c)İş Kazaları

d)İşçi Sağlığı İş Güvenliği Eğitimi

B-Çocuk ve Genç İşçiler Üzerine Kesitsel Çalışmalar

1.İşyeri Ortam ve Çocuklar ile Gençler

2.İş Kazaları

3.Çocuk ve Genç İşçilerin Sağlık Durumları

4.İşçi Sağlığı İş Güvenliği Bilgi Düzeyi

C-İşyerlerinde İşçi Sağlığı İş Güvenliği

1.İmalat Sanayi

2.İnşaat Sektörü

3.Tarım Sektörü

III-Tartışma

TABLOLAR

EKLER

I-GİRİŞ

Özellikle büyük sanayi devrimi sırasında çocukların yoğun olarak çalıştırılmaları ve vahşet diye nitelenebilecek olumsuz koşullara itilmeleri; hem kuşaklar üzerinde fizyolojik yönden ve hem de toplum üzerinde psikolojik yönden ağır etkiler yapmıştır.

Bugün de çocuk işçilere yönelik girişimlerde bu olumsuz kullanmaya tepkinin izleri bulunmaktadır. Alandan gelen verilerin de bu değerlendirmeye güç kattığı yadsınamaz.

Ancak çalışma yaşamına hazırlanmak da, tıpkı bedensel gelişme yönünden yetişkinliğe hazırlanma, evliliğe hazırlanma v.b. gibi bir olgudur. Burada önemli olan çocuk ve gencin sosyal yaşama katılmasındaki zararları en az düzeye indirmek ve ona geniş seçme olanakları sunmaktır.

Mesleki eğitimin örgün olarak yapılmasında güçlükler içerisinde olan az gelişmiş ülkelerde, sosyal yaşama katılma ve meslek seçimi erken yaşlara doğru kaymaktadır. Bu koşullarda katılmanın da kendine özgü bazı karakteristikleri vardır. Bu karakteristikler anlaşılmadan, çocuklar ve gençler için tehlike yaratan etmenleri ortaya çıkarmak ve değerlendirmek mümkün olamayacaktır. Aynı biçimde çalışma yaşamında çocukların ve gençlerin sağlıklarının korunması için kalıcı çıkış yolları da bu karakteristiklerle uyumlu olduğu sürece başarı kazanabilecektir.

Bu bakımdan biz bu araştırmamızda, özellikle, çocukların, ailelerinin ekonomik faaliyetlerine katılmalarından başlayarak; ücretli çalışma biçimlerine katılmalarını da içine alan süreci; tarım, inşaat, imalat sanayii üçlüsünün çeşitliliğinde değerlendirmeye çalıştık.

Bu değerlendirmeleri yapabilmek için, araştırmamızı üç ana bölüme ayırdık. Bunlardan ilki, retrospektif olarak yürütülen araştırmalardır. Bugün yetişkin işçi olarak çalışanlarda, geriye dönük sorularla, onların çocukluklarındaki koşullar ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bir başka araştırmalar kümesi ise, kesitsel olarak, bugün çocukluklarını ve işçiliklerini birarada yaşayanlardır. Son araştırma kümesi de, araştırma projemizin üç ana işkolunu oluşturan, tarım, inşaat ve imalat sanayii işyerlerindeki çalışma koşullarının ortaya konulmasına yönelik olarak oluşturulan kılavuzları ile uygulanan üç ayrı araştırmadır.

Araştırma projemizde retrospektif yöntemin kullanılması çeşitli yönlerden önem taşımaktadır. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

1-Deneklerin çocukluk ve gençlik yıllarında birden fazla işte çalışmaları dolayısıyla, daha geniş bir alandan süzülüp gelen verileri elde etme olanağı vardır.

2-Deneklerin, güncel etkilenimleri ve değerlendirmelerin ötesinde; çocukluk ve gençlikten gelen çeşitli duygusal dalgalanmaları aşarak (büyüklere özenme, erkeklik gösterisi, işin ciddiyetinin farkına varmama, abartma v.b.) daha soğukkanlı

sağduyulu değerlendirme olanakları vardır.

3-Yine aynı şekilde, yaşam deneyimlerinin fazlalığı nedeniyle, kıyaslamalar yapma olanağına sahiptirler.

4-Gerek işten olma korkusu ve gerekse söylediklerinin ne getireceğini sezememekten ötürü çocuk veya gencin yanıltıcı yanıtlar vermelerinin böylece önüne geçilmiş olmaktadır. Bunlara ek olarak, ücretli çocuk çalıştırma yaşının genellikle altında kalan çocukların ve işverenlerinin, "suç işler" konumda olmalarından doğan korkuları da kesitsel değerlendirmede bir engel olarak çıkmaktadır. Retrospektif araştırma ile bu engel de aşılmaktadır.

5-Retrospektif araştırma ile, ülkenin çeşitli yörelerinden gelen kişilerin değerlendirilmesi mümkün olmakta; böylece örnek, ülke düzeyinde temsil edici olmaya yönelmektedir.

6-Retrospektif olarak yürütülen bir çalışmada deneğe uygulanan "kesitsel" sağlık muayenesi, onun üzerinde çocukluğun veya gençliğindeki çalışmasının bıraktığı kalıcı zararları değerlendirme olanağını vermektedir. Meslek hastalıklarının önemli bir bölümünün ancak belirli bir maruziyet süresinden sonra ortaya çıkabildiği hatırlanırsa, kronik etkilerin ortaya çıkarılmasında bu yöntemin geçerli olacağı daha kolay anlaşılır.

7-Öte yandan, daha geniş sayıda iş kazası materyali toplayabilmek de, retrospektif değerlendirmelerle mümkün olur. Deneklerin hatırlayabildikleri iş kazalarının önemsiz ya da 1-2 günlük işgöremezlik yapanların ötesine taşacağı varsayımı ile geriye dönük "unutkanlık" etmeni bir süzgeç ödevi yapacaktır.

Bütün bu olumlu özelliklerine karşın, retrospektif araştırmaların, unutkanlık, mantığa büründürme ve yaşam deneyinin ışığında, bazı yönlerinin törpülenmesi, "an"lık etkilenmeleri saptamaya olanak vermemesi gibi olumsuzlukları vardır. Araştırmamızda bu olumsuzlukları göze alarak retrospektif değerlendirmelere yönelirken; öte yandan, kesitsel olarak çeşitli merkezlerde bir araştırma yürüterek, giriştiğimiz yöntemin olumsuzluklarını bir ölçüde gidermeye çalıştık. Dört ayrı yörede, yaşları 12-20 arasında değişen, çocuk ve genç işçilere tek bir anket formu ve sağlık muayenesi uygulanmıştır. Ancak çeşitli etmenler, sağlık muayenelerinin, standart formun ötesinde, özel muayenelere inmesini engellemiştir.

Araştırma projemizin son araştırmalar kümesi, çalışma koşullarının değerlendirilmesine yöneliktir. Tarımda, inşaat ve imalat sanayii kesimlerinde, işyerlerinin sağlık ve güvenlik yönünden genel durumları ve taşıdıkları riskler bu çerçevede değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bu yolla, daha önceki araştırmalarla çalışma yaşamına katılmalarındaki karakteristiklerini incelediğimiz çocuk ve gençlerin,

işyerlerinde karşılaştıkları riskler ve potansiyel kaza ve hastalıklar ortaya konulmaya çalışılmıştır. Böylece bu iki grup karakteristiğin de çaprazlanması olanağı yaratılmıştır.

Bu üç ana bölümde, toplam 12 araştırma yer almış ve bu araştırmalar toplam 960 deneğe uygulanmıştır. İşkolu, yaşama çevresi, karşı karşıya kalınan riskler ve incelenmek istenen karakteristikler yönünden birbirinden farklılıklar taşıyan bu araştırmaları şu başlıklar altında toplayabiliriz:

A-Retrospektif Olanlar:

I.İnşaat işçilerine (gurbetçi) yönelik genel nitelikli araştırma

II.İmalat sanayiinde çalışan işçilere yönelik genel nitelikli araştırma

a)Ankara'da bir makine ve çelik imalat işyerinde

b)Tarsus'ta bir dokuma fabrikasında

III.İmalat sanayiinde çalışan işçilere yönelik bilgi, tutum, davranış araştırması

a)Eskişehir'de bir makine fabrikasında

b)Ankara'da çeşitli küçük ağaç işleri atelyelerinde

IV.Gurbetçi inşaat işçilerinden tarımda çalışmış olanlara, bu çalışmaları ile ilgili olarak uygulanan araştırma.

V.Gurbetçi inşaat işçilerinden çocukluklarında hayvan otlatmış olanlara, bu çalışmaları ile ilgili olarak uygulanan araştırma

VI.Gurbetçi inşaat işçilerinden çocukluklarında inşaatlarda çalışmaya başlayanlara, bu çalışmaları ile ilgili olarak uygulanan araştırma

VII.Çocukluklarında tarımda ilaçlama yapmış olan, imalat sanayii işçilerine, bu çalışmaları ile ilgili olarak uygulanan araştırma

VIII.Çocukluk ve gençlik dönemlerinde iş kazası geçiren imalat sanayii işçilerine, bu olayla ilgili olarak uygulanan araştırma.

B-Kesitsel Olan:

IX.Ankara, Tarsus, Bursa'da imalat sanayii işçilerine, Haymana'da mermer ocağında çalışan çocuk ve genç işçilere uygulanan araştırma

C-Kesitsel Olarak Yapılan İşyeri Değerlendirmeleri:

X.İmalat sanayii işyerlerinde çalışma koşullarının değerlendirilmesi

XI.İnşaat işyerlerinde çalışma koşullarının değerlendirilmesi

XII.Tarımda ve hayvancılıkta çalışma koşullarının değerlendirilmesi.

Bu araştırmalarda kullanılan anket formları ile standart sağlık muayenesi formu ilişikte sunulmuştur. Elde edilen bulgular, her araştırma için tek tek sunulacaktır. Buna karşın, sonuçların tartışılması ve değerlendirilmesinde araştırmalar bir bütün olarak alınacaktır. Çünkü, uygulanan bütün araştırmalar, bir bütünü tamamlamaya yöneliktir. Birinde bilinçli olarak eksik bırakılan, ötekinde tamamlanmakta ve bütüncül bir değerlendirmeye olanak tanımaktadır. ...

Araştırmamız, 12 ayrı yerleşme biriminde (Sec. ANNEX 1) yaşayan toplam 1765 denek üzerinde uygulanmıştır. Araştırmamızda uygulanan görüşme formlarının, uygulandıkları denek sayıları Tablo 1'de gösterilmiştir:

(Tablo 1) (TABLE 1 ABOUT HERE)

Bulgularımızı sergilerken, üç kümede toplayacağız. Retrospektif çalışmalarla toplanan bilgiler, kesitsel olarak çocuk ve gençlere yönelik çalışmalarla toplanan bilgiler, işyerlerinden toplanan bilgiler. Bu kümelerde yer alan çalışmalara ilişkin verileri ise birbirine katarak bir bütün olarak ele alacağız.

II-BULGULAR

A-RETROSPECTIVE ÇALIŞMALAR:

Çocuklar çalışma yaşamında çeşitli çalışma biçimleri içerisinde yer almaktadırlar. Bu çalışma biçimleri kabaca, ücretsiz aile işçiliği ve ücretli işçilik olarak ikiye ayrılabilir. Buna üçüncü olarak bir de tamamen eğitsel amaçlarla yürütülen çıraklık çalışması da eklenebilir. Ancak ülkemizrde bu kümede yer alabilecek çalışmalar oldukça kısıtlıdır. Biz araştırmamızın bu bölümünde bu örneklerden birini de sergileyeceğiz. Ancak bunu ayrı bir başlık altında değil, ücretli işçilik yaparak çıraklık dönemlerini sürdürenlerle kıyaslamalı olarak sunacağız. Aileleri için ücretsiz çalışanlarla, ücretli işçiler de kendi içlerinde farklı çalışma biçimlerine bölünebilmektedir. Bu farklı çalışma biçimleri ve deneklerimizin bu çalışma biçimlerine katılma yaşları Tablo 2'de gösterilmiştir:

(Tablo 2)

Şimdi bu tablonun ışığında kentsel kökenli ve kırsal kökenli çocuk ve gençlerin çalışma yaşamına katılma karakteristiklerini inceleyelim.

1.Kırsal Kesimde Çalışmaya Katılma:

a)Hayvan Otlatma:

Küçük yaştaki aile bireylerine, ailenin gerek kendi yaşamını sürdürmek için gerekse bir ekonomik faaliyet olarak beslediği hayvanların otladıkları sürece gözetimini görev olarak verme yaygın bir uygulamadır. Tablo 2'den de görülebileceği gibi, kırsal kesimde çocuklara ilk verilen ödev budur. Deneklerimizden hayvan otlattıklarını bildirenlerin, bu ödevi yüklendikleri yaş, çok baskın bir şekilde 10 yaş ve altındaki dilimde yer almaktadır.

Hayvanların otlatıldığı mevsim, genellikle yılın 6-7 ayını almakla birlikte, hayvanların cinsine göre, yörelere göre farklılık gösterebilmektedir.

Bu küçük çocuklar, genellikle sabah erken saatlerde güttükleri hayvanlarla birlikte yola koyulmaktadırlar. Sabah 6'dan önce yola çıkanlar, deneklerimizin %41'idir. Yine deneklerimizin %55'i öğlen saatlerinde, hayvanları geri getirmekte-

dirler. Bu ya yaz sıcağının kızdırıcılığından hayvanları korumak için, ya da sütlerinin sağılabilmesine olanak tanımak içindir. Bu arada deneklerden bazıları, özellikle küçük baş hayvanlar için geçerli olan "büyelik" denilen bir davranış biçimi tanımlamışlardır. Hayvan özellikle çok sıcaklarda ortaya çıkan bir böceğin sesinden etkilenerek, çılgın gibi tepinmeye ve oraya buraya koşmaya başlamaktadır. Hayvanları koruyabilmek için böyle zamanlarda, gerisin geri eve dönmek gerekmektedir. Çocuklar, arasında eve dönmek istedikleri zaman bazıları, "bızz" "bızz" diye sesler çıkararak böcekleri taklid edip, hayvanların çılgınlaşmasına neden olurlar ve "büyelik oldu" diyerek geri getirirlermiş...

Öğle sıcağı geçtikten sonra da geri getirilen hayvanlar, genellikle günbatan kadar merada tutulmaktadır. Ancak bu süre, kaybolan hayvan kalmadığı sürece, hiçbir zaman akşam saat sekizi geçmemektedir. Hatta akşam 6 ve daha önce hayvanları geri döndürenlerin oranı %66'dır. Böylece çocukların günlük çalışma süreleri 11-14 saati bulmaktadır. 11-14 saat hayvan otlatan çocukların oranı %88'dir.

Bu uzun süreyi çocuklar genellikle arkadaşları ile oynayarak değerlendirmektedirler. Bunun için 2-4 çocuk birlikte kendi ailelerinin hayvanlarını yanlarına katarak meralara çıkmaktadırlar. Yanında arkadaş olmaksızın, hayvan otlatmaya gidenlerin oranı %6'dır. Hayvan otlatmaya arkadaşlarıyla birlikte gidenlerden yalnızca bir kişi, bu uzun zaman diliminde arkadaşlarıyla oyun oynamadıklarını söylemiştir. Bu oyunlar sırasında hayvanların dağıldığı, istenmeyen yerlere gittikleri de sıklıkla olurmuş. Deneklerden ancak %28'i, bu oyunlar sırasında hayvanların dağılmadığını bildirmiştir.

Hayvanların sık sık dağılması ayrıca çocuk açısından da istenmeyen bir olaydır. Çünkü, bu kendi aralarında rahatça oyun oynamalarını engellemektedir. Nitekim deneklerimizden biri, gütmesi için kendilerininkinin yanına koydukları amcasının keçisinin çok oynak bir hayvan olduğunu, durmadan kaçtığını ve kendisinin de peşinden gitmek zorunda kaldığını; bunun için bir keresinde, öfkeyle keçi yavrusuna taş savurduğunu ve belkemiğine denk gelen taşın, hayvanın belini kırarak ölümüne neden olduğunu söylemiştir. Eve döndüğünde, hayvanı öküzün teptiğini söyleyerek cezadan kurtulmuştur.

Kaybolan hayvanı aramak için, hava kardıktan sonra da merada kalmış olanların oranı %40'dır. Çoğunlukla hava kardıktan sonra, çocuklarının dönmediğini gören veya haber alan büyükler, hayvanları aramak için yardıma gelmektedirler. Hava kararı olaylarında, büyüklerin yardıma geldiklerinin oranı %78'dir. Genellikle hayvan bulunduktan sonra çocuklar ve büyükler birlikte dönmektedirler. Çocukların geri gönderildikten sonra, büyüklerin aramayı sürdürdükleri olaylar, ancak sabaha

kadar büyükleriyle birlikte kaybolan hayvanı aramak durumunda kalmışlardır. Bu duruma düşen denekler, merada sabahladıkları yaşların 11,12,13,14 olduğunu söylemişlerdir.

Kaybolan hayvanı aramak için karanlığa kaldıkları yaşlar ise, şöyle dağılım göstermektedir:

-8 yaş 1 kişi
-9 yaş 1 kişi
-10 yaş 3 kişi
-11 yaş 1 kişi
-12 yaş 1 kişi
-13 yaş 2 kişi
-14 yaş 1 kişi
-15 yaş 2 kişi

"Hayvan otlatmak dışında yapmak istediğin bir şey oldu mu?" sorusuna deneklerin %63'ü olumlu yanıt vermişlerdir. Bu oranın yüksekliği büyük ölçüde, hayvan otlatma işlerinin küçüklerin işi olarak görülmesinden ve büyükleri gibi tarlada veya başka işlerde çalışmak istemelerinden kaynaklanmaktadır. Çocukların %60'ı bu düşüncelerini büyüklere açmış; biri dışında tümü, şu veya bu biçimde olumsuz yanıt almışlardır.

"Hayvan otlatmanın, o yaştaki bir çocuk için güç olan ve yıldıran tarafları ile karşılaştın mı?" sorusu karşısında, deneklerin %20'si "evet" yanıtını verirken, %6'sı "bazen" demiştir.

Hayvan otlatırken, çocukların karşı karşıya kaldığı risklerden biri de yırtıcı hayvanların sürüye saldırmasıdır. Bu ülkemizde çoğunlukla kurttur. Kurt yetişkinlerden korkar ve kaçar. Ancak bir olguda olduğu gibi, çocuklardan kaçmayabilmektedir. Hiç kuşkusuz bu durum, kurtun açlık durumu ile de yakından ilgildir. Çocuklar için korku yaratıcı bir karşılaşma olmasının yanı sıra, hayvanlarını koruyamadıkları için büyüklerin ceza verip vermemelerine bağlı olarak da bir stress durumunun doğacağı gerçektir. Karşılaşılan "hayvanları kazaya uğratma" olgularından ikisi kurta kaptırma, biri kasten zarar verme, biri dağılmasınlar diye taş atarken kazara yaralama, biri de engebeli arazide giderken çukura giren küçük baş hayvanın ayağının kırılmasıdır.

Hayvan otlatanlar arasında, sağlık muayeneleri sonucu olumsuzluk saptananların sayısı 36'dır. Aynı toplumda hayvan otlatmadığı halde, yapılan sağlık muayenelerinden olumsuzluk saptananların sayısı ile 53'tür. Hayvan otlatanlar arasında sağlık yönünden olumsuzluk gösterenler beklenen hastalık oranının altındadır. Dolayısıyla bunların, hayvan otlatmaktan ötürü, sağlıklarından yitirdiklerini söylemeye olanak bulunmamaktadır.

b)Tarlada Ailesi İçin Çalışma:

Hayvan otlatmanın hemen ardından, küçük yaşlarda aileye yardım amacıyla yapılan çalışmalardan biri de tarlada yapılan çalışmalardır. Bu işlere katılma yaşı, çocukluklarından hayvan otlatmamış olanlarda daha aşağı doğru kaymaktadır. Hayvan otlatmadan tarlada çalışmaya başlama yaşı, ortalama 9,0; hayvan otlattıktan sonra tarla çalışmasına geçme yaşı ise, ortalama 9,5'tir.

Öte yandan, tarlada çalışmaya başlama yaşını, uğraşılan ürün de etkilemektedir. Tablo 3'te üç küme halindeki ürünlerle ilgilenen ailelerde çocukların çalışmaya katılma yaşlarının ortalaması verilmektedir.

(Tablo 3)

Görüldüğü gibi, fındık, tütün, çay v.b. tarımı yapan ailelerin çocukları daha çabuk çalışmanın içinde yer almaktadır. Fındık tarımı ile uğraşan aileden gelen bir inşaat işçisinin deyimi ile "beşikten kalkınca elleri iş tutmaya başlamakta"-dır. Tarlada çalışmış deneklerin, tarlada ilk sağladıkları yarara ve yaşa göre dökümleri de Tablo 4'de görülmektedir.

(Tablo 4)

Tarladaki çalışmalara katılma yaşındaki bir başka ayırım da, daha önce hayvan otlatıp otlatmadığıdır. Tarlada çalışmaya başlamadan önce, ailedeki iş bölümü gereği hayvan otlatmaya gidenlerin, tarla çalışmasına geçişlerinde ortalama yaş 10 iken, daha önce bir görev almamış olanlar tarlada çalışmaya ortalama 9 yaşında başlamaktadır.

Tarla çalışması, yılın çeşitli aylarına 9 yaşında başlamaktadır. 5-6 aylık bir süreye yayılmaktadır.

Daha çok çocuklar ve onları yanlarında götüren büyükleri, tarlaya sabah erken saatlerde gitmektedirler. Bu erken gidişte, öğlen sıcağında ara verebilme kaygısının yanı sıra, daha rahat çalışabilme düşüncesi de yatmaktadır. Sabah 6 ve daha önceki saatlerde yola çıkanlar, deneklerimizin %45'ini oluşturmaktadır. En erken çıkılan saat sabaha karşı 04:00'tür. Deneklerin %6'sı (2 kişi) bu saatte yola koyulduklarını bildirmişlerdir. Öğlen saatlerinde genellikle bir saatten az olmamak üzere ara verilmektedir. Bir saatten daha az ara verenlerin oranı %29'dur.

Öğlen sıcağından korunabilmek için gölgelik bulmak ancak deneklerin %29'u için sorun olmuştur. Bunlar da, öğlen arasını bir saatten kısa tutan deneklerdir. Bunun dışında kalan büyük çoğunluk, %84 daima, %16 bazen ağaç gölgesinde dinlenebilme olanağına sahip olmuştur.

"Bu çalışmaların o yaştaki bir çocuk için güç olan ve yıldıran tarafları ile karşılaştın mı?" sorusuna, "karşılaştım" yanıtını verenlerin oranı %36'dır. Bu oran da, sığınacak bir gölgelik bulamadığı için öğlen dinlenmesini kısa kesenlerin payı %67'dir.

c)Yevmiyeli Çalışma:

Köyde yevmiyeli çalışma yapanların sayısı ise, deneklerimiz arasında sınırlıdır. Deneklerimizin ancak %25'i köyde yevmiyeli çalışma yaptıklarını bildirmektedirler. Yevmiyeli çalışma yapanların %65'i 15 yaş ve öncesinde yevmiyeli çalışmışlardır.

Köyde yevmiyeli çalışma yapma ile babasının mesleği arasındaki ilgi aranmıştır. Köyde yevmiyeli çalışma yapanların %67'si babası çiftçilik yapanlardır. Köyde ilk yevmiyeli çalışma yaşı düştükçe, çiftçi çocuklarının payı büyümektedir. 16 ve daha küçük yaşta yevmiyeli çalışanların %61'inin, 15 ve daha küçük yaşta çalışanların %56'sının babası çiftçi olup; bu oran 14 yaş ve daha küçük yaşlarda eşitlenmekte ve genellikle birlikte gitmektedir.

Baba ölümü ile yevmiyeli çalışmaya başlama yaşı arasındaki ilgi de aranmıştır. Babası o yevmiyeli çalışmaya başlamadan önce ölen deneklerin sayısı 6'dır. Babası o köyde yevmiyeli çalışmaya başlamadan önce ölenlerin yevmiyeli ilk çalışma yaşı 13 iken, babası sağ olan veya o yevmiyeli çalışmaya başladıktan sonra ölenlerin yevmiyeli ilk çalışma yaşı ise 14'dür. Bu değerler, 15 yaş ve daha küçük yaşta yevmiyeli çalışmaya başlayanlar için de paralellik göstermektedir. Babası o yevmiyeli çalışmaya başlamadan önce ölenler için 12 yaş; sağ olan veya daha sonra ölenler için ise 13'dür. Bu veriler, baba ölümünün, yevmiyeli çalışmaya başlamada etkili olduğunu düşündürmektedir.

d)Tarım İlaçlarının Kullanılması:

Türkiye'da tarımsal mekanizasyonun artmasının yanı sıra, tarım kesiminde ortaya çıkan değişiklikler içerisinde en önemlilerden biri de tarım ilaçlarının kullanılmasındaki artıştır. Tarım ilaçlaması yaptığını söyleyenlerin, köylerine bu koruma yönteminin giriş tarihleri oldukça yenidir. 1960-65 döneminde ilaçlamanın başladığını belirtenlerin oranı %75'dir. Geri kalanları daha yeni tarihlerde başlamıştır. Kullanımdaki bu yaygınlaşma, tarım ilaçlamasından doğan risk etmenlerinin giderek daha da önem kazandığını ortaya koymaktadır.

Tarım ilaçlarından biri sıvı olan, diğeri de toz olan iki şekilde kullanılmaktadır. İlki püskürtme yöntemiyle, ikincisi de tohumla karıştırarak kullanılmaktadır. Her ikisinde de tarım ilaçlarının serpintilerine veya tozlarına maruz kalmak sözkonusudur. İlaçlama yapanlardan yalnızca biri kullanılan ilacın firmasının (ilacın adı değil) adını verebilmektedir. Ötekiler ise, yalnızca sıvı veya toz biçiminde ayırımı bilmektedirler. Bunun önemi, ilacın bileşiminde yer alan zararlıların etkilerini tanıma şanslarının bile olmamasından kaynaklanmaktadır.

İlaçlama yapmasa da, ya ilaçlama işlemini seyretmesinden ötürü ya ilaçlanmış sebze-meyveyi yemesinden ötürü, ya da evde güvensiz depolanmaya bağlı olarak yanlışlıklı sindirim yoluna sokulmasıyla tehlike doğabilir. Araştırmamıza katılan deneklerde bu yollarla riske maruz kalınma olasılığı da aranmıştır.

İlaçlama yapmadığı halde ilaçlama yapılan alanın 1-4 metre yakınında durdukları yaş ortalaması, püskürtme ile ilaçlama yapılan olgularda 11,5 ve tohuma katma ile tarım ilacı kullanılan olgularda ise 12,9 olmuştur. Her iki yaş ortalaması da, ilaçlamayı bizzat yaptıkları yaşlara ilişkin ortalamaların altındadır. İlaçlama yapan kadar, hemen yakınında seyreden de aynı risklerle karşı karşıyadır. Ancak denekler her iki durumda da sağlık yakınması ifade etmemektedirler.

İlaçlama yapan denekler içinde yalnızca biri ilaçlı sebze-meyve yediğini belirtmektedir. Diğerleri ise yememişlerdir. Evde ilaçların durduğu yer, çocukların erişemeyeceği noktalarda bulunmalıdır. Deneklerden %85.7'si bu gereği yerine getirmiştir. %9,5'nun sakladıkları yer gözden uzak, ancak etkinliği tartışılabilir yerlerdir. Bir denek ise, ilaçların "buzdolabı"nda saklamaktadır. Bu son derece tehlikelidir.

İlaçlama yapılırken alınan önlemlerin araştırılmasında, deneklerin %27'sinin hiç bir önleme gerek duymadığı; %73'ünün ise, ince bir bez olan tülbent sardığı öğrenilmiştir. Deneklerden tülbent sararak ilaçlama yapanların önemli bir bölümü, bunun yeterli olmadığını saptamıştır. İşçilerin ancak %30'una göre tülbent sararak ilaçlama yapma zararlı etkileri giderebilmektedir. Halbuki, gözenekli yapısı dolayısıyla, ancak büyük tanecikleri tutabilme yeteneğine sahip olan tülbentin, pestisitlerin zehirleyici etkilerinin önüne geçmesi düşünülemez.

Püskürtme ile ilaçlama yapan deneklerden %82'si, toz halindeki ilaçların tohuma katılması yöntemiyle ilaçlama yapan deneklerin %92'si, bu işlemin insan sağlığı üzerinde zararlı etkiler yaptığının bilincindedir.

Deneklere, ilaçlama yaptıktan sonra ya da yapılırken yanında durduktan sonra herhangi bir sağlık yakınmalarının olup olmadığı da sorulmuştur. Püskürtme ile ilaçlama yapanlardan ikisinde yakınmalar meydana geldiği saptanmıştır. Deneklerden birinde 14 yaşında ilaçlama yaparken yüz yanması, ötesinde 10 yaşındayken şidetli öksürük nöbetlerine yol açmıştır. Püskürtme yoluyla ilaçlama yapanlardan da ikisinde sağlık yakınmaları görülmüştür. Deneklerden birinde 10 yaşındaki çalışması sırasında şiddetli öksürük nöbetleri; 30 yaşındaki çalışmasında bir başka deneğin ise, gözlerinde yanma ortaya çıkmıştır. Köylerinde her iki kullanma biçiminde birden, görülen zehirlenme vak'ası sayısı ikidir. Birinde sıvı biçimdeki tarım ilacını kafasına süren çocuk zehirlenerek ölmüştür. Diğerinde ise kaza sonucu, sindirim yoluyla ilacı alan yetişkin, zehirlenerek ölmüştür.

e)Gurbete Çıkılması:

Tarım topraklarının yetersiz olması, çocuk sayısındaki yükseklik nedeniyle sınırlı olan toprak mülkiyetinin daha da sınırlı boyutlara inmesi, köy yaşamının tek düze ve coğrafi koşullara büyük ölçüde bağlı bulunması köydeki gençleri çalışmak üzere, geçici sürelerle köyünden uzaklaşmaya itmektedir.

Araştırmamıza katılan deneklerden 362'si çeşitli işlerde çalışmak üzere, yerlerinden yurtlarından geçici sürelerle, ayrılmış yani gurbete çıkmışlardır. Bu 362 deneğin gurbete çıkış karakteristikleri yaş yönünden değerlendirildiğinde şu sonuçlar elde edilmektedir: Gurbete çıkma yaşı ortalaması 14,7'dir. Ortanca değer ise 15 yaştır. 10 yaş ve altında gurbete çıkanların oranı; :1.9; 21 yaş ve üzerinde gurbete çıkanların oranı ise, %7.5'dir.

Öte yandan gurbete çıkma yaşını, ailesinin ektiği ürün de etkilemektedir. Başlıca tarla ürünü buğday olan ailelerin çocukları ortalama 15.0 yaşta gurbete çıkarken, başlıca ürünü mısır olan ailelerin çocukları 14.7 yaşta; başlıca ürünü fındık, çay, tütün, bahçe ürünleri v.b. olan ailelerin çocukları 14.4 yaşta gurbete çıkmaktadır.

Gurbete çıkma yaşı üzerinde, yaşadığı yörenin etkisi de araştırılmıştır. Tablo 5'de 6 il'e ait sonuçlar verilmektedir.

(Tablo 5)

Bu illere ait, gurbete çıkış yaş ortalamaları alındığında, bu değerler Gümüşhane için 14.5; Kars için 14.6; Kayseri için 13.5; Niğde için 14.2; Sivas için 14.8; Trabzon için 14.4 yaş olarak bulunmaktadır.

20 yaş ve öncesi gurbete çıkmamış olanların payı ise illere göre şöyle dağılım göstermektedir. Gümüşhane %12, Kars %9, Kayseri %9, Niğde %21, Sİvas %43, Trabzon %9. Burada görüldüğü üzere, araştırma kapsamımıza giren bu illerden gelen deneklerimizden, Niğde ve Sivas kökenli olanlar arasında 20 yaşından sonra gurbete çıkanların payı belirgin fazlalık göstermektedir.

14 yaş ve öncesi gurbete çıkmış olanların illere göre dağılımından payı ise illere göre şöyle dağılım göstermektedir: Gümüşhane %45, Kars %40, Kayseri %72, Niğde %47, Sivas %50, Trabzon %38. Kayseri'de yaşayan deneklerimizden gurbete çıkanların ağırlığı 14 yaş ve öncesinde toplanırken, Trabzon'dan çıkan deneklerimiz daha çok 15 yaş ve sonrası gurbete gitmişlerdir.

Gurbete çıkma, sosyo-ekonomik koşulların bir sonucu olarak gündeme gelmektedir. Artık gençlik çağına girmeye başlayan birey, yarını için hazırlık yapmakta ve bir ikilemle karşı karşıya kalacaktır, kalmaktadır. Ya köyde kalacaktır ve sınırlı tarım olanakları ile boğuşarak, kıt kanaat geçinecektir. Ya da ailesini arkada bırakarak gurbete çıkacaktır. Büyük bir olasılıkla evliliğini köyden yaptıktan sonra, eğer toprağı olacaksa, eşini ve çocuklarını toprak işleri ile başbaşa bırakarak, yılın 8-9 ayını gurbette geçirecektir. Bu ikilemi çocuk veya genç içinde duymaktadır. Bundan ötürü de, çoğunlukla, ailesinden bir zorlama gelmeksizin kendi istemiyle, çalışmak üzere köyünden ayrılmaktadır. 190 deneğimize, "Gurbete çıkmanı kim istedi?" diye sorulduğunda %77.4'ü "kendim" diye yanıtlamıştır. Geri kalanların da büyük bir bölümü ilk istem ya da öneri başkasından gelmekle birlikte, yine de gönülsüz gitmemişlerdir.

Gurbete çıkışının "gönülsüz" olduğu hissedilen vak'alardan biri, 12 yaşında ağabeyinin isteğiyle gurbette çalışmaya çıkan bir çocuktur. Öteki ağabeyinin kız kaçırması nedeniyle, ailenin ekonomik dengesi alt üst olmuş ve kaçırılan kız için "başlık parası" biriktirilmek zorunda kalınmıştır. Bütün aile para kazanmak üzere seferber olmuş; 12 yaşındaki delikanlıya da gurbette ağabeyi ile birlikte çalışmak düşmüştür. Bu olgu, ekonomik sorunlara, aile ölçeğinde çözüm getiren gelenksel yapı karakteristiğine bir örnektir. Bu konuya az sonra yeniden değineceğiz.

Gurbete çıkması kendi dışındakiler tarafından istenenlerin yaş ortalaması, 13,14'tür. Gurbete çıkması kendi dışındakiler tarafından istenenlerin, baba mesleğine bakıldığında, Tablo 6'da görüldüğü gibi belirgin farklılaşma ortaya çıkmaktadır.

(Tablo 6)

Görüldüğü gibi, babası çiftçi olanların gurbete çıkmaya zorlanmaları öteki kümelere oranla belirgin bir ağırlık taşımaktadır. Öte yandan gurbete çıkması yolundaki istemin kimler tarafından yapıldığı incelendiğinde yüzde sırasıyla şu sonuçlar elde edilmektedir:Babası (%61.8), ağabeyi(%20.6), annesi(%14.7), başkaları(%2,9).

Gurbete çıkmasının başkaları tarafından istenmesi durumundaki önemli karakteristiklerden biri de, gurbete birlikte çıktıkları kişinin yakınlık derecesidir. Tablo 7'de görüldüğü gibi, kendisi dışındakilerin istemiyle gurbete çıkanlar, öteki kümeye oranla belirgin bir biçimde çok yakınlarıyla gurbete çıkmaktadırlar. Bu özellikle 14 ve altı yaş kümesinde daha da baskın hale gelmektedir.

(Tablo 7)

Gurbete çıktıkları yaşa göre, birlikte gurbete çıktıkları kişilerin yakınlıklarının ayrıntılı dökümü Tablo 8'de gösterilmiştir.

(Tablo 8)

Bu tablodan yararlanılarak yapılan hesaplamalarda 10-13 yaş arasında gurbete çıkanların %50'sinin babası ve kardeşleriyle gurbete çıktığı; yaş ilerledikçe bu oranın giderek düştüğü; aynı düşme eğiliminin baba, kardeş ve yakın akrabalar gözönüne alındığında da ortaya çıktığı görülmüştür. Baba ve kardeşlerle birlikte gurbete çıkanların oranı 14 yaştan sonra %50'nin altına düştüğü halde, bu gruba yakın akrabalar katıldığında %50'nin altına düşme noktası 18 yaştan sonradır. 18 yaşından sonra ilk kez gurbete çıkanların baba ve kardeşleri ile çıkanların tüm bu yaş grubundakiler içindeki payı %28'dir.

Gurbette yapılan işlerin başında inşaat gelmektedir. Gurbette çalışmış 440 deneğimizin %49.5'i inşaat işlerinde çalışmışlardır. Bunun ardından gelen en büyük dilim, imalat sanayiine ilişkin işlerdir, bu işlerde çalışanların payı ise %22.5'dir.

Gurbete çıkanların %72.2'si bir yıl veya daha kısa süre, evlerinden uzakta kalmaktadırlar. Bunun dışında kalanlar ise, gurbetçilikten çok, iç göç kavramına yakınlaşmaktadırlar. Yakın bir akrabanın yanında başlayan büyük kentlerin yakınında yerleşme, giderek kendi evini tutmaya yönelmektedir.

1-12 ay gurbete çıkan 184 denek incelendiğinde, gurbete çıkma yaşı yönünden bir özelliğe rastlanmamıştır. Buna karşın bazı işçiler gurbete çıkmaya başladıklarında, önce 2 ay, sonra 3 ay... ilah gittiklerini söyleyerek, bir alışma süreci tanımlamışlardır. Ancak bunun yaygın olarak göstermek mümkün olamamıştır.1-12 ay gurbette kalan kümede, bu süre ortalama olarak 7.1 ay olarak belirlenmiştir.

İlk kez gurbetçi olarak gittiği ili belirten deneklerden %73.2'si gerek ekonomik faaliyet ve gerekse nüfus yoğunluğu bakımından en büyük üç kente gitmişlerdir. Bunun dışında kalanlarda, aynı karakteristiklere yönelmiş; ya belirli bir yörenin ekonomik yönden merkezi durumundaki illere (3 denek de büyük ölçekli ilçelere) gitmişlerdir.

Gurbette çalışma, yılın belirli bir bölümünü kapsadığından en önemli sorunlardan biri barınaktır. Geleneksel yapı burada da, çocuk ve genç işçilerin yardımına yetişmektedir. Gurbete ailenin tüm bireylerinin gelmesi dolayısıyla "kendi evi"ni tutanlarla, çalışılan yerdeki akrabaların yanına yerleşenler %21.9 ile barınma biçimleri arasında ikinci sırayı almaktadır.

Gurbette barınma biçimleri arasında en sık rastlananı ise, deneklerimizin %56.5'unda rastlanan işyerinde kalmadır. İşyerinde koğuş biçiminde bir yer ayrılmaktadır. Deneklerimizin veya gurbete çıkanların çoğunun inşaatlarda çalıştığı gözönüne alındığında, kaba inşaat bittikten sonra, tuğlalarla bir odanın duvarları örülmekte, pencereleri de genellikle kalın naylonlarla örtülerek, izolasyon sağlanmaktadır. Çoğunlukla ısınmada soba kullanılmaktadır. Isınmanın yeterli olmadığını %6.3 denek öne sürmektedir, ısınmadan ötürü, barınılan yerde is olabildiğini belirtenler ise deneklerin %38.5'udur. Deneklerin %18'i bazen çalıştıkları dönemdeki iklim koşulları, bazen de gittikleri illerin tüm yıl boyunca ılımlı ısı derecesinde olan iller olmalarından ötürü, ısınma sorunu diye bir sorun bulunmadığını bildirmişlerdir.

Gurbette çalışmanın sağlık üzerindeki etkileri de araştırılmış ve bilgi formlarından elde edilen bilgilerle sağlık muayenesi sonuçları karşılaştırılmıştır. Sağlık muayenesi sonucu, normalden sapma gösteren vak'alar, sağlık sorunlarının ilgilendirdiği organ gözönünde tutulmaksızın, "Olumsuz Sağlık Durumu Olanlar" başlığı altında toplanmıştır. Böylece işçiler üzerinde kronikleşmiş sağlık zararları varsa bunlar saptanmış olacaktır. Ancak, yapılan değerlendirmelerde gurbete çıkma yaşı ile sağlık durumu arasında ters orantı bulunmuştur. Şöyle ki, 9-12

yaş arasında gurbete çıkanların %24'ünde, 13-16 yaş arasında ilk kez gurbete çıkanların %28'inde, 17-20 yaş arasında ilk kez gurbete çıkanların %32'sinde sağlık durumunda bozukluk saptanmıştır. Bu olgu, sağlık durumu bozuk olanların gurbete çıkmakta geciktikleri; ya da yapıca zayıf oldukları için büyükleri tarafından geciktirilmesine karşın yine de sağlık zararına uğramaktan kurtulamadıkları biçiminde yorumlanabilir.

Deneklerin gurbette kaldıkları yer (barınak) ile sağlık durumları arasında bir ilişki bulunup bulunmadığı da araştırılmıştır. Tablo 9'da barınak ile olumsuz sağlık durumu çaprazlaştırılmıştır.

(Tablo 9)

Tablo 9, kendi eviyle akraba evinde kalanlar ve bunun dışındakiler olmak üzere iki kümede ele alındığında; kendi evinde veya akraba evinde kalanların %45'inin, bunun dışındaki barınaklarda kalanların ise %33'ünün sağlık durumunda bozukluk sağtanmıştır. Arada bulunan fark, tıpkı yukarıdaki mantık yürütmemizde olduğu gibi, sağlık durumunda bozukluk bulunanların ya da bünyece zayıf olanların, daha korumalı özellikler gösteren, kendi evlerinde ya da akraba evlerinde barındırıldıkları şeklinde yorumlanabilir.

Gurbete hiç çıkmamış olan inşaat işçilerinin sağlık durumları değerlendirildiğinde, bu kapsamda yer alan 24 kişinin, %16.7'sinde olumsuz sağlık durumu bulunduğu görülmüştür.

Deneklerin gurbete çıktıklarında, evlerini arayıp aramadıkları da sorulmuştur. Deneklerin %96.3'ü evlerini aradıklarını belirtmişlerdir. Aranan çoğunlukla "anne"lerdir. Evini arama olgusunun yaşa göre dökümü yapıldığında bir özellik göstermediği de görülmüştür.

II.İnşaat İşlerinde Çalışma:

Ülkemizde inşaat işçilerinin kökeni büyük çoğunlukla tarımsal kesimdir. O kadar ki, araştırma projemiz dolayısıyla incelenen inşaat işçisi deneklerimizin (n=305) %8.2'si kent kökenliydi. Bunun dışında kalanlar tümüyle köy kökenli olup, giderek, bunlardan bir bölümü inşaat işlerinde uzmanlaşmışlardır. Bu profesyonelleşme sürecinde hala kırsal etki sürmektedir. Bugün gurbete çıkmanın, inşaatta çalışmanın gelenekselleştiği köyler vardır. Deneklerimiz arasında, bu gelenekselleşmiş eylem sonucu inşaat işlerine yönelenler önemli bir yer tutmaktaydı. Geleneksel yapı ve yaşam koşulları genellikle kişilerin bu çemberi kırmalarına olanak vermemektedir.

Tablo 10'da görüldüğü gibi, köyünde gurbetçi olarak inşaatlarda çalışma geleneği bulunanların, yalnızca %13.5'u, gurbete ilk çıkışlarında inşaattan başka iş yapmışlardır. Buna karşın köylerinde böyle bir gelenek olmayanlardan inşaat dışında işlerde çalışanların oranı %36.4'tür.

(Tablo 10)

Köyünde inşaatçı geleneği olanların bazılarının sonradan başka işlere geçtikleri düşüncesine karşın, bu yön de araştırılmıştır. Tablo 11'de görüldüğü gibi, köyünde inşaatçı geleneği olup da, bugüne değin hep inşaat işlerinde çalışanların oranı %74'dür. Böyle bir geleneği olmayan köylerden gelenler arasında, bugüne değin hep inşaat işlerinde çalışanların oranı ise %47.7'dir.

(Tablo 11)

Çocuk veya genç işçiler ilk inşaatta çalışmaya ortalama 13,5 yaşında başlamaktadırlar. 11 ve daha küçük yaşta inşaatta çalışmaya giden çocuklarla daha büyükler arasında, ilk yaptıkları iş yönünden belirgin bir ayırım oluşmaktadır. 12 ve daha büyük yaştakilerin ancak %6.9'u "getir götür, su taşıma ve temizlik" işleri yaparken, 11 ve daha küçük yaştakilerin %80.0'i bu tür işler yapmaktadır. Deneklerin ilk inşaatlarda çalışmaya başladıklarında sıklıkla yaptıkları işlerin başında "harç ve kiraç karma" gelmektedir(%41.4). Getir götür ve temizlik işleri yapanların payı ise %20.7'dir. Bunu %17.2'lik oranla ağır malzeme taşıma izlemektedir. Kazma kürek işleriyle uğraşanların payı ise %13.8'dir.

İlk çalıştıkları işlerinde uygulanan çalışma süresi sorulduğunda deneklerin %50'si sekiz saat yanıtını vermiştir. Günlük çalışma süresi 9 saat olanların oranı %34.4'; 10 saat olanların oranı %12.5 ve bundan daha çok çalışanların oranı %3.1'dir. Türk İş Hukuku mevzuatına göre çocukların 8 saatten az çalıştırılmaları gerektiği anımsandığında, bu sınırın aşılmış olduğu görülmektedir. Bir de bunun üzerine, getir götür-temizlik v.b. işlerin daha küçük yaştaki çocuklara yaptırıldığı anımsanırsa, sekiz saatlik (veya daha fazla) işgünü bitirildikten sonra, en az yarım saat veya bir saat daha çocukların, temizlik ve iş araç-gereçlerinin kaldırılması v.b. işlerle uğraşabilecekleri düşünülebilir. Ancak yine de unutulmaması gereken bir şey, deneklerimizin büyük bir bölümünün üç büyük kentte çalışmakta oluşları ve bu kentlerde, etkileri sınırlı bile olsa çok yönlü denetim mekanizmalarının bulunduğudur. Nitekim üç büyük kentte çalışan deneklerimizin %42.9'u 8 saatten fazla çalışırken, diğer yerleşme birimlerinde çalışanlar arasında bu oran :45.5'a kadar yükselmektedir. Öğlen araları tüm denekler için istisnasız bir saat olarak belirtilmiştir.

İlk gittikleri iki inşaat işinde en çok kaçıncı kata kadar çalıştıkları sorulduğunda alınan yanıtlar aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

(Tablo 12)

İlk inşaat işlerindeki çalışmalarında üç kattan daha yüksek inşaatlarda çalışanların oranı %76'dır. Yine ilk inşaattaki çalışmalarında 10 kat ve daha yüksek binalarda çalışanların oranı %21'dir. Ülkemizdeki istatistikler, ilk işgünlerinde ve kıdemsizler arasındaki kazaların yüksek olduğunu bildirmektedirler. Aynı

şekilde inşaatlarda meydana gelen kaza oranları da yüksektir. O halda tek başına çok katlı binalarda çalışarak, çalışma yaşamına girmek de bir risk nedenidir.

İlk iki gurbete çıkışlarında, yasal zorunluluk bulunduğu halde, işe giriş sağlık muayenesinden geçirilmiş deneğe rastlanmamıştır. Yine aynı dönemde, çalışmaları sırasında, koruyucu malzeme kullandığını belirten deneklerin, bütün içindeki payı %15.6'dır. Yaptıkları işlerin tehlikeli olup olmadığı sorulduğunda, çocukluklarında inşaatta çalışmış olan deneklerin, %53,6'sı işi tehlikeli olarak nitelemişlerdir. İlk kez inşaat işlerinde çalışmaya başladıklarında, işin kendilerine zor gelip gelmediği, yorucu olup olmadığı yollu soruyu ise deneklerin %62.5'i olumlu yanıtlamıştır.

İlk kez inşaatta çalışmaya başladıkları yaşta, inşaatta çalışmayıp da başka bir şey yapmayı canı çekenlerin, tüm içindeki payı ise, %33.3'tür. İnşaat dışında bir meslekte çalışmak isteyen bir kişi kendi başına bu planı uygulamaya koymuş; bir marangozun yanında çalışmaya başlamış, ancak gerek ustasının aksi bir kişi olmasından, gerekse başka iş bulamamaktan; gerekse de uzun süre bu kadar düşük ücretle çalışmayı sürdüremeyeceğine kanaat getirdiğinden, bu girişimi başarısızlıkla sonuçlanmıştır. İnşaatlarda çalışmalarını sürdüren köylülerinin çağırması üzerine, göreceli olarak daha yüksek ücret getiren inşaat işlerinde çalışmaya dönmüştür. İnşaat işlerinde çalışma dışında istemleri olanların %57'si bu düşüncelerini büyüklerine açmışlar, ancak olumsuz karşılanmışlardır. %28.6'sı düşüncelerini büyüklerine açtıktan sonra olumlu yanıt almışlardır. Düşüncelerini büyüklerine açmayanların oranı %14.3'tür.

İnşaatta çalışan yaşıtları ve bu yaşıtlara karşılık, her bir yaşıt için kaç büyük çalıştırıldığı da araştırılmıştır. İnşaatlarda çocuk veya genç yaşta çalıştırılanların yanı sıra ortalama 5.3 yaşıtının (ortanca değer:3) aynı inşaatta çalıştığı; her bir çalışan yaşıtına kendi (kendisi de hesaba katılmıştır), karşı, ortalama 4.9 (ortanca değer:2) büyük çalıştığı belirlenmiştir. Bu da inşaatlarda çocuk ve genç emeğinin azımsanmayacak miktarlarda olduğunu ortaya koymaktadır. Tablo 13'de yukarıdaki değerlerin, deneklerin yaş kümelerine göre dağılımını ortaya koymaktadır.

(Tablo 13)

Tablodan da kolayca gözlemlendiği gibi, özellikle 12 yaşına kadar çocuk emeğinin inşaattaki ekipteki payı önemlidir. Bu bir ölçüde küçük ekipler halinde çalışmadan kaynaklanmakla birlikte, çalışılan teknolojinin modern olmaması dolayısıyla fazla yetenek istemeyen işlerin çocuklara gördürülmesinden yarar umulmaktadır.

III.Kentsel Kesimde Çalışmaya Katılma:

Kentte doğup büyüyen ya da henüz ilkokulu bitirdiği yıllara kadar kente göç eden çocuklar, kentteki küçük sanayiinin önemli iş gücü kaynaklarından biridir.

Deneklerimiz arasında iç göç yaparak, köyünden çıkıp, özellikle büyük kentler yakınına ailesiyle birlikte yerleşenler az değildir. İç göç, yapıldığı yaş gözönüne alınmazsa, oranı %25.8'dir. 20 yaş öncesi iç göç yapanların oranı ise %15.4'tür. Bu küme gözönüne alındığında, ortalama iç göç yapılan yaş 11.9 olmaktadır. Bu ilkokul çağının (normal koşullar altında) sonu olmaktadır. 12 yaş ve daha öncesi iç göç yapanların bütün içindeki payı ise %6.7'dir.

Kent kesiminde, çocukların çalışma yaşamına katılmalarında belirgin bir ikilem vardır. Çocukların bir kesimi, ilkokul yaşamı boyunca çalışmamakta, bu süre onların çocukluklarını yaşamaları için ayrılmış görünmektedir. Buna karşılık bir bölümü, kırsal kesimdeki yaşıtlarına benzetilebilecek bir şekilde çalışma yaşamında yer almaktadır.İlkokul sırasında veya yaz tatillerinde çalışanların oranı, kent kesiminde yaşayan deneklerimiz arasında %22.0'dir.

a)Zorunlu İlk Öğrenim Sürerken Yapılan Çalışmalar:

Bu çalışmalar geçici karakter gösteren çalışmalardır.Bazen yaz tatillerinde, bazen hem yaz tatillerinde ve hem de okuldan artan zamanlarda yapılan, yarı-profesyonel çalışmalardır. Buradan sağlanan gelirle, aile bütçesine mütevazi bir katkı, okul giderlerinin ve cep harçlıklarının çıkarılması gibi amaçlar söz konusudur. Bazen küçük sermaye gerektiren işportacılık diye de nitelenebilecek, bağımsız girişimler; bazen de bir atelyede çalışma sözkonusudur. Ücret karşılığı olmaksızın, aileden birinin yaptığı işin ucundan tutmak da, bu bölümde değerlendirilebilecek çalışmalardır. Böylesi çalışmalara, deneklerimizden verilebilecek bir kaç örnek, ağabeyinin bakkalında durmak, babasının kalaycı dükkanında yardımcı olmak vb. dir.

Kentsel kesimde çalışma yaşamına başlayan deneğimizin 288'i "öğretimlerini sürdürürken çeşitli çalışmalar yapmışlardır. Araştırmamızı yürüttüğümüz yerleşme birimlerinden üçünde (dördüncüsünde gurbetçi olarak mermer ocaklarında çalışan öğretimin yanı sıra çalışma yaşamına katılma yaş ortalamalarında farklılıklar elde edilmiştir. Ortalama değerler olarak;

-Tarsus'ta 8.4 yaşında,

-Bursa'da 9.8 yaşında

-Ankara'da 10.3 yaşında çalışmaya başladıkları saptanmıştır.

Yaptıkları işlerle, bu işleri ilk yaptıkları yaşların çaprazlaştırılmasından elde edilen değerler Tablo 14'de gösterilmiştir.

(Tablo 14)

Bu iş gruplarına katılma yaş ortalamaları çıkarıldığında, işportacılık için 9.1 yaş, imalat sanayiine ait işler için 10.1 yaş, lokanta, pastahanede çalışma, tezgahtarlık yapma v.b. işler için ise 10.5 olarak saptanmıştır.

Görüldüğü gibi, kırsal kesimde aileye yardım amacıyla bir ücret karşılığı olmaksızın çalışmalara katılan çocukların, ortalama yaşının biraz üzerinde değerler

elde edilmektedir. Buna karşın, bu değerler yine kırsal alanda bir ücret karşılığı çalışma yapılan ortalama yaşın da çok altındadır.

b)Zorunlu İlk Öğrenimin Tamamlanmasından ya da Bunu İzleyen Orta Öğrenim Kurumlarından Ayrılmasından Sonra Çalışma Yaşamında Sürekli Olarak Yer Alma:

Deneklerimizin öğrenim durumuna gözatıldığında, %67.3'ünün zorunlu olan ilk öğrenimi izleyen ortaokula hiç başlamadıkları ortaya çıkmaktadır. Ortaokula başlayıp da, bitirmeden terkedenlerin oranı %8.8 ve ortaokulu bitirdikten sonra Lise'ye gitmeyenlerin oranı da %8.8'dir. Liseye başlayanlar 12.2'lik bir paya sahipken, bitirebilenlerin payı %2.9'dur.

Gurbete çıkma, tarlada ücret karşılığı çalışma v.b. gibi işlerde okulu bitirmiş olmak gerekmemektedir. Çünkü bu aktiviteler, okulların tatil olduğu yaz aylarında yoğunluk kazanmaktadır. Ancak, kentsel kesimde, özellikle imalat sanayiinde yürütülen aktivitelerde, süreklilik ve giderek ustalaşma önem taşımaktadır. Bu bakımdan, öğrenimini sürdürme veya okulu terketme, kentsel kesimde, çalışma yaşantısı bakımından dönüm noktası teşkil etmektedir.

Okulu bitirdikten sonra, çeşitli iş kümelerinde çalışmaya başlama yaşları arasında genellikle uyum gözlenmektedir. Bunun istisnası, işportacılık vb. düzenlilik, süreklilik ve gelecek göstermeyen işlerdir. Bu işlerde okulu bitirdikten sonra da çalışan deneklerimizin yaş ortalaması 12.7'dir. Buna karşılık, çalışmaya katılma yaş ortalaması,

-İmalat sanayiine ait işlerde 14.7 yaş

-Pastacılık, lokantacılık, tezgahtarlık v.b. hafif işlerde 14.8 yaş

-Tarım ve inşaat işlerinde 14.4 yaştır.

Arada belirgin bir fark vardır. İşportacılık v.b. işlerle uğraşan deneklerimiz, okuldan ayrılmadan önceki çağda tüm içinde %29.1'lik bir pay tutarken, okulun bırakılmasının ardından ancak %1.5'luk bir pay tutmaktadır.

Buna karşın imalat sanayiine ait işlerle uğraşan deneklerimiz, okuldan ayrılmadan önceki çağda tüm içinde %49.1'lik bir pay tutarken, bu egemen durumunu daha da geliştirerek %66.2'ye ulaşmıştır.

Pastacılık, lokantacılık, tezgahtarlık v.b. hafif işlerde çalışanlar ise, tüm denekler içindeki durumlarını hemen hemen korumuşlardır. Okul sırasındaki çalışmalarda %21.8'lik payları; okuldan ayrıldıktan sonra %18.7'lik paya inmiştir. Ne var ki, sıralamada ikinciliği almışlardır.

Okuldan ayrıldıktan sonra, yapılan işlerin başlama yaşları ve iş türleriyle, araştırmamızın bu kesimini uyguladığımız üç yerleşme birimindeki dağılımlar, Tablo 15'de görülmektedir.

(Tablo 15)

Deneklerin çalışma yaşamına başlamaları çoğunlukla zorlamadan uzak olmaktadır. Bu olguya bir önceki bölümde, gurbete çıkma konusunda da rastlamıştık.

Anımsanacağı gibi gurbete kendi istemiyle çıkan çocukların oranı %77.4 idi. Kent kesiminde çıraklığa kendi istemiyle başlayanların oranı da %73.8'dir. Her iki değer birbirine oldukça yakındır. Çıraklığa başlamada kısmen dış etkinin varlığından sözedenlerin oranı ise %12'dir.

İlk girdikleri iş çocuklar bakımından büyük önem taşımaktadır. Önce, tüm yaşamlarını içine alacak yaşama uğraşı ile bu ilk tanışmalarında edinecekleri izlenim onların ruhsal gelişmelerini, işe karşı tutumlarını v.b. belirleyecektir. Ayrıca deneklerimizin büyük çoğunluğunun uzun yıllar, başladıkları tür işleri sürdürdükleri saptanmıştır. 196 denek içinde 20 yaşına kadar ilk işinin aynı işlerde çalışanların oranı %82.2'dir.

Aynı tür işlerde çalıştıkları halde, ilk girdikleri işte kalma süresi deneklerimiz arasında 25.1 aydır. Tüm deneklerin %30.2'si, 20 yaşına kadar ilk girdikleri işte kalmışlardır. İlk girdikleri işte 20 yaşına kadar kalanların çalıştıkları ortalama süre ise 52.5 aydır. Bu değerlerin, araştırmamızın bu bölümünün uygulandığı üç yerleşme birimindeki dağılımları aşağıdaki tablo 16'da görülmektedir.

(Tablo 16)

Henüz 20 yaşına gelmeden, ilk işlerini bırakarak başka bir iş tutanların, işten ayrılma nedenleri ve bunların tüm içindeki payları şöyle bulunmuştur.

	Sayı	Yüzde
-Geçici iş olup bittiğinden ayrılanlar	13	15
-İşyeri kapandığından ayrılanlar	11	12
-İş güvencesiz olduğundan ayrılanlar	5	6
-Çalışma koşulları elverişsiz olduğundan ayrılanlar	3	3
-Kendi dışındaki bazı zorlayıcı nedenlerle ayrılanlar(işten çıkarma v.b.)	22	24
-İşyerinde uyuşmazlık, ailevi nedenler veya evlenme nedeniyle ayrılma	6	7
-Ücretin yetersiz oluşundan ayrılma	19	21
-Meslek değiştirmek için işinden ayrılanlar	11	12
TOPLAM	90	100

Deneklere, işin o yaştaki çocuk için yıldırıcı tarafı bulunup bulunmadığı, kendilerine ağır gelip gelmediği sorulmuştur. Deneklerin, ancak 20 tanesi (%10.1) bu soruya olumlu yanıt vermişlerdir. Ancak, yaptıkları iş yıldırıcı ve yorucu gelenler arasında, ilk işlerinde kalma süreleri araştırıldığında; elde edilen değerlerin ortalamaların çok üzerinde olduğu görülmüştür. Elde edilen ilk işte kalma süreleri,

sözü geçen küme için, Ankara'da 37.9 ay, Tarsus'ta 57.1 aydır.

Bu olgu, çocukların kendi istemleriyle çalışma yaşamına katılmaları ile çelişir görünmektedir. Bir kişinin kendisine yorucu ve yıpratıcı gelen bir işte çalışmayı sürdürmesi, ancak başka seçeneğinin olmaması veya bu işten edindiği bilgi ve deneyimin fazlalığı ile açıklanabilir. Ancak bu denli olgun değerlendirmelerin, adolesan çağdaki insanlardan beklenmesi, doğal olarak onların işe ve yaşama karşı tutumlarını etkileyecek ve ruhsal düzeyde yıpranmalarına yol açabilecektir. Sözkonusu kümede yer alan çocuk ve genç işçilerin, işe girdikleri yaş ortalamaları gözönüne alındığında, Ankara'da 15.4; Tarsus'da 13.4 yaş değerleri elde edilmektedir.

Yirmi yaşından önce iş değiştirenlerin, bu hareketlerindeki başlıca etmenlerin yerleşme birimlerine ve yaşlara göre dağılımı Tablo 17'de gösterilmiştir.

(Tablo 17)

İlk girdikleri işte 20 yaşına kadar kalanlar hariç tutulmuştur.

c)İş Kazaları:

Kent kesimindeki çalışmalarda iş kazaları, işyerinden kaynaklanan tehlikelerin başında gelmektedir. Buna karşın, tarım kesimindeki çalışmalar için aynı şey söylenemez. Çünkü, tarımsal mekanizasyon düzeyi düşüktür, çalışmalar daha çok bireysel düzeyde ve doğa ile çatışılarak yürütülmektedir. Ancak mekanizasyonun artışı çocuk emeğini gereksiz kılarak, çalışma yaşamına daha geç yaşlarda katılmasına neden olabilmektedir. Aynı şey, kent kesiminde, daha ileri teknoloji ile çalışan işyerleri için de söz konusudur. Bu tehlikenin daha da artmasına neden olmaktadır. Çünkü, ileri teknoloji, kendisinin "iş kazalarından korunma mekanizmasını" kendisi getirmektedir. Ancak burada çocuk emeğinden çok, yetişkin emeğine gereksinme duyulduğu için, çocuklar daha geri teknoloji ile dolayısıyla da daha tehlikeli işlerde ve işyerlerinde çalışmak zorunda kalmaktadırlar.

Meslek hastalıklarının, daha uzun süren maruziyete gereksinme göstermesi, buna karşın çocukların, sık sık iş değiştirme eğiliminde bulunmaları; meslek hastalıkları sıklığını ve bunlara yönelik istatistik verileri yakından etkilemektedir. Ayrıca bu konuda kişilerin yeterince bilinçli olmaması da, izlenmesini vey aretrospektif olarak soruşturulmasını olanaksız kılmaktadır.

Çıraklıklarında uğradıkları iş kazaları soruşturulduğunda bu oran Ankara'da %32.8; Eskişehir'de %29.3 olarak belirlenmiştir. Kalıcı etki bırakanların oranı Ankara'da %9.6; Eskişehir'de %9.8'dir. Eskişehir'de Çıraklık Okulu'nda eğitim görenlerin, bu eğitimleri sırasında uğradıkları kazaların bu değerler içindeki payı %58.3'tür.

Araştırmamızın bu bölümünde, yirmi yaşına kadar olan çalışma dönemlerinda iş kazasına uğrayan, 16 deneğe, yeni bir form uygulanarak, uğradıkları kazalar incelenmiştir.

16 deneğin kazaya uğradıkları yaş ortalaması, 16.9'dur. Ortanca değer ise 16'dır. Bu kazalardan, %31.3'ü organ kaybı ile sonuçlanmıştır. Kazaya uğrayan deneklerin, o işyerlerindeki kıdem sürelerinin ortalaması 16.3'aydır. Aynı oran organ kaybıyla sonuçlanan iş kazası vak'alarında, ise bu oran %21.2'ye yükselmektedir. Bu kazalarda yitirilen işgünü ortalaması, 79.4'tür. Yitirilen işgünü sayısı ise 1270'dir. Bu yaklaşık olarak 4 işçinin bir yıllık emeğine eşittir. Saptanan 16 vak'a, 166 işçilik bir fabrika toplumundan çekilmiştir. Bu fabrika toplumunda, yirmi yaşından önce iş kazası geçiren çocuk ve genç işçilerin oranı %9.6'dır. Bu da çocukluk ve gençlik çağında uğranılan iş kazalarının benzer bir örüntü göstermesi durumunda, ne denli yüksek değerlerle karşılaşılabileceği ortaya çıkar.

Bu kazaların %50'si saat 10-12 arasında meydana gelmiştir. %12.5'u ise, 9 saat 15 dakikalık normal çalışma gününe eklenen fazla mesai sırasında meydana gelmiştir. Kazaya uğrayanların %31.3'ü kaza sonrası işi bırakmıştır. Sakatlık bırakan iş kazalarına uğrayanlar için bu oran %60'a yükselmektedir.

Bu kazalardan, biri inşaatta, biri pastahanedeki çalışmalarda ve geri kalanları imalat sanayiindeki çalışmalar sırasında meydana gelmiştir. Kalıcı zedelenme bırakan kazaların tümü de imalat sanayiindedir. Kalıcı zedelenmeleri şu şekilde sıralayabiliriz:

-El parmaklarında çeşitli düzeylerde kopmalar(3 vak'a)

-Kafatasında çökme sonrası kemiklerden birinin çıkarılması(1 vak'a)

-Spiral taşının kafasına çarpması sonrası beyinde zedelenme, bir taraf ekstremitesinde kuvvet azlığı(1 vak'a)

İşçilere "Bu kazaların önlenebilmesi için ne yapılmalıydı?" şeklinde bir soru yöneltildiğinde, ancak 31.3'ü bir önlem seyleyebilmiştir. Yanıtlar içinde en büyük bölüm, %43.8 ile "dikkatli olmalıydım" olmuştur.

d)İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Eğitimi

İşçilerin işçi sağlığı iş güvenliği konularındaki bilgi düzeylerinin, işçi beklentilerinin yönünü değiştirdiği saptanmıştır. Sağlık ve güvenlik eğitimlerinin işyerinden kaynaklanan risklerin azaltılmasında etkili olacağı da düşünülmektedir. Ancak her şeyden önce, işçilerin sağlığına ilişkin kendilerine ulaşacak mesajları kavrayabilmeleri ve önlemlerin alınması konusunda istekli olabilmeleri, günlük deneyimlerinin ötesine geçerek bazı temel bilgileri edinmelerine bağlıdır.

Deneklerin, işçi sağlığı iş güvenliği konusunda sahip oldukları temel bilgiler, hazırlanan 10 soruluk bir ölçütten yararlanarak saptanmaya çalışılmıştır(Bkz.Annex-2). Bu arada bilgi düzeyine etki edebileceği düşünülen bazı ölçütlerle de çaprazlaştırılması yapılmıştır. Bilgi düzeyi saptamasında, kullanılan form, iki kümeye uygulanmıştır. Bunlardan biri "retrospektif" araştırma kapsamında incelenen yetişkin işçiler; diğeri ise "kesitsel" olarak incelenen çocuk ve gençlerdir. Biz burada yetişkin işçilerle ilgili değerlendirmelerimizi sunacağız.

Bilgi düzeyi saptanmaya çalışılan bir grup, Eskişehir'de kamuya ait bir makine fabrikasında çalışan işçilerden örneklem yoluyla seçilen 414 kişidir. Ayrıca bu fabrikanın özelliği, bazı büyük kamu işletmelerinde olduğu gibi, bu fabrikada da, uzun yıllardır görev yapan bir çırak okulunun varlığıdır. Bu okulda yarım gün teorik ders yapılır, geri kalan yarım günde ise çıraklar fabrikaların çeşitli kesimlerinde çalışırlar. 1977-1984 yılları arasında bazı nedenlerle çalışmalarına ara veren bu okullar, yeniden faaliyete geçmeye başlamışlardır.

Bu okullar, bugün ülkemizde Çırak Kalfa ve Ustalık Yasası'na göre Milli Eğitim Bakanlığı'nca kurulan çıraklık okullarından farklılık göstermektedir. Çünkü, MEB'nca kurulan çıraklık okulları, daha çok esnaf ve sanatkar yanında çalışan çocuk işçilerin, haftada hiç olmazsa 8 saat ders görmesini sağlamaya yönelik olup; varolan çırak-usta ilişkisini yasallaştırma ve bir ölçüde katkıda bulunmaya çalışmaktadır.

Sözünü ettiğimiz kamu kesimindeki bazı büyük fabrikalara ait çıraklık okulları, endüstri meslek liselerine yaklaşmakla birlikte, bu öğretim kurumlarından da büyük farklılıklar göstermektedir. Bir kere, çıraklık okullarına ilkokuldan sonra girilmekte; endüstri meslek liselerine ise ortaokuldan sonra girilmektedir. Çıraklık okulunda, fabrikanın çeşitli bölümlerindeki pratik çalışmalar çok daha geniş bir zaman dilimine yayılmıştır. Endüstri Meslek Liselerindeki pratik çalışmalar daha sınırlıdır; fabrikalarda ancak staj süresince çalışılmaktadır.

Çok özel bir durum olmasına karşın, örgün mesleki eğitim ile tamamen işbaşında işin öğrenilmesine dayanan (geleneksel) çırak-kalfa-ustalık sistemi arasında bir geçiş niteliği gösteren bu okulları incelemek yararlı görülmüştür.

Sözünü ettiğimiz çıraklık okulunun bulunduğu fabrikanın işçilerinden rastgele örneklem yöntemiyle alınan 414 işçinin özgeçmişleri incelendiğinde, %35'inin fabrikanın çıraklık okulundan geldiği; %20.3'ünün usta-çırak şeklindeki geleneksel eğitimden geçtiği; %44.7'sinin ise, herhangi bir mesleki eğitim çalışmasına katılmadığı saptanmıştır.

Fabrikanın çıraklık okulunda eğitim süresi dört yıldır. İşbaşında ustasından görerek meslek öğrenenlerin, çıraklık yaptıkları süre ise ortalama 3.8 yıldır. 3 yıl ve daha az çıraklık yapanların oranı ise %59.5; daha uzun süre çıraklık yapanların oranı ise %40.5'tur. Çıraklık okuluna girerken çocukların tümü sağlık muayenesinden geçmiş ve hekim raporu almıştır. Buna karşın, çıraklık yapmak üzere ilk işlerine girerken, sağlık raporu alan "işi ustasından öğrenen" çırakların oranı Eskişehir'de %17.1; Ankara'da %19.2'dir.

Çıraklık eğitimi verenlerin, mesleki yönden yeterli olup olmadıkları sorulduğunda, çıraklık okuluna devam edenlerin %1.4'ü eğitmenlerini yetersiz gördüklerini belirtmişlerdir. Eğitmenlerini yetersiz gören "işi ustasından öğrenen" çırakların benzerleri içindeki payı %6.8'dir.

Çıraklığı sırasında, çevresindeki işçilerden ve ustalardan anlayış ve kolaylık görmediğini belirten, işçilerin oranı %11.1'dir. Çıraklık okulundan yetişenlerin %6.2'si böylesi olumsuzluklarla karşılaştığını belirtirken; "işi ustasından öğrenen" çırakların %8.3'ü çevresinden yakınmıştır.

Yalnızca çıraklık okulunda yetiştirilenlere, öğrenmeleri gereken mesleki bilgilerle ilgili yazılı yayın dağıtılmıştır. Bugün ülkemizde endüstri meslek liseleri ile bazı ticari firmaların kendi ürünlerini tanıtmaya yönelik olarak çıkardığı broşür veya yayınlar dışında, "işi ustasından öğrenen" çıraklar için basılı yayın yoktur. Nitekim, böylesi bir eğitim sürecinden geçen çıraklar içinde teksir v.b. basılı yayınla karşılaşan olmamıştır.

Çıraklık eğitimi sırasında iş kazalarından ve meslek hastalıklarından korunma konusunda eğitim görüp görmedikleri sorulduğunda, çıraklık okuluna gitmiş olanların %32'si, "işi ustalarından öğrenelrenin" %88'i böyle bir eğitim görmediklerini belirtmişlerdir.

B-KESİTSEL

1-Çocuk ve Gençlerin Çalışma Yaşamındaki Yerleri:

Daha önceki bölümde, çocukların ve gençlerin, kırsal alanda, inşaat işlerinde ve imalat sanayiindeki çalışmalarını retrospektif olarak incelemiştik. Bu kez, kesitsel (cross-sectional) incelemeler yapacağız. Bu incelemelerimizden toplanan veriler, şu kaynaklardan elde edilmiştir:

a)Tarsus'ta büyük ölçekli bir dokuma fabrikası

b)Ankara'da büyük ölçekli bir makine ve çelik imalat fabrikası

c)Ankara'da küçük ölçekli çeşitli imalat sanayii işyerleri

d)Ankara'ya 68 km. uzaklıktaki Haymana ilçesi yakınlarındaki bir mermer ocağı (çalışanlar gurbetçidir.Sinop'un Ayancık ilçesinden gelmekte ve 8 ay çalışmaktadırlar).

e)Ankara'ya 80 km. uzaklıktaki bir sanayii bölgesi olan Kırıkkale ilçesindeki orta büyüklükteki bir makine yedek parçaları atelyesi.

Kesitsel araştırmanın yürütüldüğü işyerlerinde çalışanların sayısı, çocuk ve gençlerin payı ve yaş dağılımları Tablo 18'de gösterilmiştir.

(Tablo 18)

Tablo'dan da anlaşıldığı gibi, çocuk ve gençler büyük işletmelerde önemsiz bir azınlık durumundadırlar. Bu durum, orta büyüklükteki işletmelerden küçük ölçekli işyerlerine doğru gidildikçe değişmektedir. Ancak, küçük ölçekli işyerlerindeki iş çeşitlerinin de, çalıştırılan çocuk ve genç emeğinin miktarını belirlemede önemli etkisi vardır. Tablo 19'da, deneklerimizin geldikleri iş çeşitleri bakımından gruplandırılması yoluna gidilmiştir.

(Tablo 19)

Tablo'dan da kolayca görülebildiği gibi, bazı işlerde, çocuk-gençlerin payı

yetişkin işçilerle aynı düzeye çıkarken, sözgelimi oto bakım onarım işinde, yetişkin işçiden çok çocuk ve genç işçi çalıştırma eğilimi belirgindir. Buna karşın örneklemimize giren, döküm sanayii işlerinde çocuk ve genç kullanımı en düşük düzeydedir.

Öte yandan, işçi giriş-çıkışı bakımından da dikkate değer bir gözlem, çocuk-gençlerde bu oranın, yetişkin işçilere oranla daha yüksek bulunuşudur. Bu, yaş dönemlerinin gereği etkilenmelere açık oluşları, uçarılıkları, değer bilmezlikleri v.b. ile açıklanabileceği gibi, arayış halinde oluşlarının etkisi ile ortaya çıkabilmektedir. Ancak bu olgu, onların hem mesleki eğitimleri ve hem de işçi sağlığı iş güvenlikleri yönünden önemlidir.

Küçük, orta ve büyük işyerleri arasında farklılık gösteren noktalardan bir başkası da, çalıştırdıkları çocuk ve gençlerin eğitim durumlarıdır. Kent kesiminde, mesleği ustasından öğrenenlerin yanı sıra, meslek eğitimi veren liselerden yetişenler de gittikçe çoğalmaktadır. Endüstri meslek liselerini bitirenlerin iş bulma, değer verilme, tercih edilme olanakları, yıllar geçtikçe daha da artmaktadır. Giderek Türk imalat sanayiinde şöyle bir kutuplaşma ortaya çıkmaktadır. 50 ve daha çok işçi çalıştıran orta ve büyük ölçekli işyerlerinde, meslek lisesi mezunları kümelenmekte; meslek lisesine gidebilme olanağını veya motivasyonunu bulamayanlar, eğitimlerini küçük işyerlerinde yapmaktadırlar. Tablo 20'de, çeşitli büyüklüklerdeki işyerlerinde çalışmakta olan deneklerimizin öğrenim durumlarının, işyerlerinin büyüklüklerine göre dağılımı görülmektedir.

(Tablo 20)

a)İş Kazaları

Çocukların ve gençlerin, çalışmaları sırasındaki uğradıkları iş kazaları, bir önceki bölümde de sözkonusu edilmişti. Biz burada, Ankara'daki bir makine sanayii ve çelik imalat işyerindeki kayıtlara dayanarak, bir yıl içinde görülen iş kazaları içinde çocuk ve gençlerin payına gözatacağız.

289 işçinin çalıştığı ve çoğunlukla torna, kaynak ve tabanca boyası işlerinin yapıldığı, tek holden oluşan geniş bir kapalı alanı olan fabrikada 1984 yılında 1474 iş kazası meydana gelmiştir. Bunlardan geçici işgöremezliğe yol açanların sayısı 166'dır. Sürekli işgöremezlik yapan kaza olmamıştır. Kazaların 1308'i, fabrikanın sağlık merkezinde, ayaktan tedavi edilmiştir. Hastaneye sevkedilen ve dolayısıyla geçici işgöremezliğe yol açan vak'alardan 18 tanesi (%10.8) yirmi yaş ve altındaki gençlerin uğradıkları kazalardır. Bu 18 iş kazası sonucu yitirilen işgünü ortalam 3.6 gündür. Aynı zamanda işçilerin geçici işgöremezlik süreleri olarak da tanımlanabilecek bu sürelere göre kazaların dağılımı Tablo 21'de sergilenmektedir.

(Tablo 21)

Kazaya uğrayan gençlerin işyerindeki kıdemleri gözönüne alındığında,

ortalama 18.2 aydır çalıştıkları ortaya çıkmaktadır. Kazaya uğradıkları sırada işyerinde bir yıl ve daha fazla süredir çalışmakta olanların, gençler içindeki payı %80'dir. Kazalardan etkilenen organlar Tablo 22'de gösterilmiştir.

(Tablo 22)

Bu kazaların %35'i çarpılma veya sıkışma sonucu yaralanma; %25'i göze metal çapak(yabancı cisim) kaçması sonucu oluşmuştur. Bu değerler, tüm fabrika toplumunda görülen kazalar gözönüne alındığında çok küçük değerler oluşturmaktadır. 1984 yılında oluşan kazalardan çarpılma veya sıkışma sonucu yaralanmalardan, %5.9'unu gençlerin uğradığı kazalar oluşturmaktadır. Öte yandan, göze çapak kaçması biçimindeki kazalarda, gençlerin payı %2.5'tur.

b)Çocukların ve Gençlerin Sağlık Durumlarının Değerlendirilmesi:

İmalat sanayiine ait çeşitli iş çeşitlerinde çalışmakta olan 578 çocuk veya gencin sağlık durumları, öykü (anamnez) alınması ve sistemik fizik muayene ile değerlendirilmiştir. Bu çocuk ve gençlerin yaşlara ve çalıştıkları iş çeşitlerine göre dağılımı daha önce verilmişti(Bkz.Tablo 19). Deneklerimizde, saptanan iyilik halinden sapmaların, nedenlerine göre dağılımı, Tablo 23'de verilmiştir.

(Tablo 23)

Burada dikkate değer noktalardan biri, üç temel sapmanın, tüm sağlık sorunları içinde %83.2'lik büyük bir paya sahip olmasıdır. Genellikle çocukluk yaşlarında sıklıkla görülen ve tedavi edilmedikleri takdirde, ileriki yıllarda da sağlık sorunları yaratan akut otitis mediadan kaynaklanan sapmalar, tüm sapmaların %30.4'ünü oluşturmakta ve bu üç ana neden arasında, başta gelmektedir. Görme bozuklukları ile 1 strabismus ve 1 nistagmus vak'ası ise, B Hemolitik streptokok enfeksiyonları sonucu oluşan romatizmal kardit (kalp kapak lezyonu) vak'alarıdır ki, bunlar da tüm sapmalar içinde %23.6'lık bir paya sahiptirler.

Tabloda dikkat çekici diğer bir nokta, matbaa ve akü işyerlerinde çalışan çocuk ve gençlerde görülen kurşun zehirlenmesi tablolarıdır. Hiç kuşkusuz, mesleki bir etkilenme sözkonusu olduğu için, kurşun zehirlenmesi ancak kurşunla çalışılan bu gibi işlerlerinde görülmektedir. Matbaa ve akü işlerinde çalışıp da, kurşunla temasta bulunan deneklerimizin sayısı 29'dur. Bunlardan 15'i (%51.7) yirmi veya daha küçük yaştadır. 6 kurşun zehirlenmesi vak'asının bu toplum içindeki payı %40'a ulaşmaktadır. Hiç kuşkusuz, burada deneklerimizin çalıştığı işyerlerinin çalışma koşulları, çalışma tempoları ve iş kapasitelerinin de kurşun zehirlenmesi olguları üzerinde önemli etkisi vardır.

Kırıkkale'de makine ve yedek parçaları imalatı yapan orta büyüklükteki bir işyerinde çalışan 27 çocuk ve gençten, 5'inde orta kulak iltihabı (akut otitis media) veya sekeli; 3'ünde romatizmal kardit sekeli, 2'sinde görme kusuru, 1'inde sinüzite uyan yakınmalar, 1'inde hipotansiyon bulunmuştur. 1'inde de küçüklüğünde

elektrik çarpması sonucu sağ ikinci parmağının proksimal interfalangial ekleminde hareket sınırlılığı ortaya çıktığı saptanmıştır.

Haymana yakınlarındaki mermer ocağında yaptığımız incelemede, 8 gençten, birisinde dermatit, ikisinde ise romatizmal kardite bağlı kalp kapak lezyonu saptanmıştır.

c)Çocukların ve Gençlerin İşçi Sağlığı İş Güvenliği Bilgi Düzeyi:

İmalat sanayiinde çeşitli işlerde çalışmakta olan deneklerimizden 42'sine, sağlık ve güvenlikleri ile ve bunları sağlamaya yönelik araçlarla ilgili ne denli bilgi sahibi olduklarını ortaya çıkarmak üzere, Annex-2'de görülen form uygulanmıştır. Bu formdaki her sorunun doğru yanıtı 1 puan olarak kabul edilmiştir. Böylece oluşturulan "İşçi Sağlığı İş Güvenliği Bilgi Düzeyi Ölçeği"nden elde edilen puanların, deneklerin yaşlarına göre dağılımı Tablo 24'de görülmektedir.

(Tablo 24)

14-20 yaşları arasında 44 deneğimizin işçi sağlığı iş güvenliği bilgi düzeyi ortalaması 3,6 puandır. Buna karşın, 21 ve daha büyük yaşlardaki 18 kişi arasında bu değer 4.0 puan olarak belirlenmiştir. Benzeri bir fark, 14-17 ve 18-20 yaş grupları arasında da çıkmaktadır. İlk grupta bilgi düzeyi ortalaması 3,5 iken, ikinci grupta 4,0 puan olarak elde edilmektedir.

Bu denekler arasında, işyerinde kendilerine işçi sağlığı iş güvenliği eğitimi verildiğini söyleyenlerin bilgi düzeyi ortalaması 3,0 puandır. Geçici işgöremezlik yapan iş kazasına uğrayanların bilgi düzeyi ortalaması 4,4 puan; geçirdikleri kazalar kalıcı sakatlıklar bırakanların bilgi düzeyi ortalaması ise 5,5 puandır. Geçirilen kazaların ve bunların ağırlık derecesinin işçiler üzerinde eğitici yaptığı söylenebilir. Ancak eğitim gördüğünü söyleyenlerin aldıkları düşük sonuç, sözlerinin doğruluğu konusunda kuşku uyandırdığı gibi, hiç kuşkusuz başka başka açıklamalar da getirilebilir.

Eskişehir'de yaptığımız çalışmada ise, çıraklık okulundan yetişenlerin İşçi Sağlığı İş Güvenliği Bilgi Düzeyi ortalaması 7,0; "işi ustasından görerek öğrenen" çırakların bilgi düzeyi ortalaması ise 6,1 olarak saptanmıştır. Hatırlanacağı gibi, çırak okulundan yetişenlerin ezici bir çoğunluğu okulda işçi sağlığı iş güvenliği konusunda eğitim gördüklerini belirtmişlerdi. Buna karşın, "işi ustasından görerek öğrenenlerin" **küçük bir bölümü (1, 11, 6) işçi sağlığı iş güvenliği konusunda** eğitim gördüklerinden sözetmişlerdi. Bu eğitim çalışmasının düzeyi ve süresi ne olursa olsun, arada bir fark bulunduğu ortaya çıkmaktadır.

Aynı deneklerin bu kez, son yıl içerisinde geçirdikleri iş kazaları, geçirip geçirmediklerine göre, bilgi düzeyleri kümelendiğinde ise, şu sonuçlar elde edilmektedir:

c)İşyerlerine Yönelik İncelemeler:

İşyerlerinde çalışanların sağlık sorunlarını incelemenin en güvenilir yöntemlerinden biri, işyerindeki çalışma koşullarının değerlendirilmesidir. Çünkü elde edilen sonuçlar, hem orada çalışanların karşı karşıya kaldıkları potansiyel riskleri ortaya koyabilmekte ve hem de sağlık zararlarının önüne geçilebilmesi, alınması gerekli önlemleri gösterebilmektedir. Böylece, işe nereden başlanması konusunda değerli bir kılavuz olmaktadır. Araştırmamızın bu bölümünde, deneklerimizin çalışmış oldukları üç tip sanayide çalışma koşullarının değerlendirilebilmesi için iki ayrı "Durum Değerlendirmesi Kılavuzu"(Bkz.Annex-3 ve 4) hazırlanmış; tarım kesiminde ise kılavuz kullanmaksızın gözlem yöntemine başvurulmuştur.

1-İmalat Sanayiinde Durum Değerlendirmesi:

Çeşitli büyüklüklerdeki 200 işyerinde, Annex-3'te görülen "İmalat Sanayii İşyerlerinde Durum Değerlendirmesi Kılavuzu"ndan yararlanılarak çalışma koşullarının düzeyi saptanmaya çalışılmıştır.

Kılavuzda sıralanan önlemler, aynı zamanda yasalarla da yerine getirilmesinde işverenin yükümlü tutulduğu önlemlerdir. Bu önlemleri üç kümede inceleyebiliriz:

-Genel Sağlıkla İlgili Önlemler(Sıras No:11, 14, 19).

-İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği ile İlgili Önlemler(Sıra No:2, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 13, 15, 16, 17, 18)

-Hem Genel Sağlıkla ve Hem de İşçi Sağlığı İş Güvenliği ile İlgili Olanlar(Sıra No:1, 3, 12, 20)

Değerlendirdiğimiz 200 işyerinde alınan önlemler topluca değerlendirildiğinde, genel sağlıkla ilgili olarak alınan önlemler, tüm alınan önlemler içinde %59.9 ile egemen bir yer almaktadır. İşçi sağlığı iş güvenliğini ilgilendiren önlemler %17,6'da kalırken; hem genel sağlığı ve hem de işçi sağlığı iş güvenliğini ilgilendiren önlemler %22,5'luk bir pay sağlamaktadır. Önlemlerin, işyerlerince uygulanma sıklıklarına göre dağılımları Tablo 25'te gösterilmiştir.

(Tablo 25)

Aranan 20 önlemin oluşturduğu ölçek gözönüne alındığında, işyerlerinin bu önlemlerden ancak, ortalama 3.1'ini gerçekleştirdikleri anlaşılmaktadır. İşyerlerinde alınan önlemler için ortanca değer 3'tür. İşyerlerinin, gerçekleştirdikleri "listedeki" önlemlere göre dağılımları Tablo 26'da görülmektedir.

(Tablo 26)

Görüldüğü gibi, beş veya daha az sayıda önlemi yerine getirmiş olan işverenlerin, değerlendirdiğimiz toplumun %88'ini oluşturmaktadır. Önlemlerin ne denli temel konuları kapsadığı düşünülürse, elde edilen sonucun düşüklüğü düşündürücüdür. Çünkü bu düşük düzey, bu temel önlemlerin dışında kalan ve bir ölçüde

ayrıntı sayılabilecek konularda daha da düşüklük göstermeye adaydır.

İşyerlerinin alınan önleme göre puan ortalamaları, çeşitli değişkenlere göre farklılıklar göstermektedir. Bu etmenlerden biri işyerinin büyüklüğüdür. 49 ve daha az işçi çalıştıran işyerlerinin aldıkları puanların ortalaması 2,6 iken, 50 ve daha çok işçi çalıştıran işyerlerinin aldıkları önlemlerin puan ortalaması 4.4'tür.- Büyük ölçekli işyerlerinin işçi sağlığı iş güvenliği alanında göreli olarak daha iyi noktada görülmesinde, ekonomik olanaklarının fazla olmasının öneminin çok olduğu söylenebilir. Ancak kanımızca bunun rolü daha sınırlıdır. İşyerinde kullanılan teknolojiye bağımlı olarak, işyerine giren bazı önlemler vardır. Sözgelimi, makinelerde koruyucu donanım bulunması, işverenin değil, makineyi yapan firmanın eseridir. Ayrıca, işçi-işveren tutumunun da işyerindeki sağlık ve güvenlik önlemlerinin alınmasında etkisi vardır. Büyük işyerlerini yönetenlerin sosyal statülerinin ve ticari itibarlarının da onları, sağlık ve güvenlik alanında önlem almaya ittiği bir gerçektir.

İşyerleri arasında önlem almayı etkileyen faktörlerden biri de kâr marjıdır. Özellikle küçük işyerlerinin büyük işyerlerinden aldıkları işlerle yaşamlarını sürdürmeleri veya ürettikleri malları büyük pazarlama-satış firmalarına verdikleri bilinmektedir. Bu mekanizmalar dışında kalıp da, piyasaya doğrudan mal verenler de bulunmaktadır. Bütün bu tanımladığımız mekanizmalar, işyerlerini yoğun bir rekabet ağı içine sokmaktadır. Bu rekabet ağı içinde yer alanlardan özellikle küçük ölçekli işyerlerinin bir bölümü, çok sınırda kârlar elde ederek, piyasada ayakta kalabilmektedirler. Bu sınırdaki küçük kârları sağlayabilmek için de, ucuz emekten yararlanmak, işçi sağlığı iş güvenliği önlemlerini en azda tutmak durumundadırlar. Ucuz emeğin en belirgin şekli, 18 yaşın altında bulunan çocuklardan yararlanmaktır. Küçük işyerlerinden, 18 yaşın altında çocuk çalıştıran ve çalıştırmayanların, aldıkları önlem sıklığı yönünden karşılaştırılmasının 2.2 iken; çocuk işçi çalıştırmayanların puan ortalamasının 3.2 olduğu ortaya çıkmaktadır.

Görüldüğü gibi arada çocuk işçi çalıştırmayanlardan yana bir fark bulunmaktadır. Öte yandan kullanılan ölçütteki önlemlerden, "işe giriş sağlık raporu" diğer ölçütlere oranla, tek başına, bir ayıraç görevi görebilmektedir. Sözgelimi, yukarıdaki tablo, işyerlerinin sağlık raporu alıp almadığına göre yeniden değerlendirildiğinde daha çarpıcı sonuçlar elde edilmektedir. İşçilerine işe girerken sağlık raporu alan "çocuk emeğine başvuran işyerlerinin" oranı %4 iken; çocuk emeğine başvurmayanlarda bu oran %29'a yükselmektedir. Tüm işyerleri gözönüne alındığında, önlem alma puan ortalaması,3.3 iken; işçilerine sağlık raporu alan işyerlerinde bu değer 4.9'a yükselmektedir. Aradaki fark önemlidir.

İşe girerken ve belirli aralarla işçilerin sağlık muayenesinden geçirilmesi işyerlerinin büyük ya da küçük ölçekli olması bakımından da farklılık göstermektedir.

49 ve daha az işçi çalıştıran işyerlerinin ancak %16.2'si sağlık raporu alırken; 50 ve daha fazla işçi çalıştıran işyerlerinin %63.5'i işçilerine sağlık raporu almaktadır. Hiç kuşkusuz bunda, işyeri hekimi tutma yükümlülüğü bulunan 50 ve daha fazla işçi çalıştıran işyerlerinin, yasal olarak tutma zorunlulukları bir yana, ayrıca hastalanan işçilerin muayene edilmesi amacıyla istihdam ettikleri hekimlerine, bu arada işe giriş ve periyodik muayene raporlarının dzenlenmesi görevini vermelerinin payı büyüktür.

Değerlendirdiğimiz 200 işyerinden ancak bir tanesi, işçilerine işin gerektirdiği sağlık ve güvenlik bilgilerini verme amacıyla eğitim çalışması yapmıştır.

Bütün bu sergilenen veriler, çocukların ve gençlerin, çalıştıkları işyerlerinde özellikle risk altında olduklarını ortaya koymaktadır. Bu risk, hem işyerindeki çalışma koşullarının olumsuzluğundan ve hem de sağlık ve güvenlik alanındaki olumsuz tutumdan kaynaklanmaktadır.

2-İnşaatlarda Durum Değerlendirmesi:

Araştırmamızı yürüttüğümüz dönem, Türkiye'nin güney bölgeleri dışında inşaat mevsiminin sona erdiği ayları kapsamaktaydı. Bu bakımdan, ancak 20 inşaat işyerini (bina inşaatı) gezerek, bilgi toplayabildik. Tablo 27'de, Durum Değerlendirilmesi Kılavuzu'nda (Bkz.Annex-4) gösterilen 20 önlem yönünden işyerleri dağılımı gösterilmiştir.

Dikkat edilirse alınan önlemler çoğunlukla üretimin kesintisiz yürütülmesi ve üretim gereği gözönünde tutularak alınan önlemlerdir. Burada işçilerin sağlığını koruma kaygısı ön planda tutulmamıştır. Buna karşın, ülkemizde, yukarıdaki önlemlerin tümü önemle görülen ve yapılmaması hayati tehlike olarak kabul edilen önlemlerdir. Gurbete çıkan çocuk ve gençlerin, köylerinde, bu tür tehlikelere tamamen yabancı oldukları düşünülürse, inşaatlarda alınması gerekli sağlık ve güvenlik önlemlerinin ne denli önemli olduğu ortaya çıkar.

Alınan önlemlerin tümüne eşit ağırlık verilerek alınan ortalamada araştırmamızın kapsamına giren bina inşaatlarında, işçi sağlığı iş güvenliği konusunda, ölçekte belirtilen önlemlerin alınmasındaki puan ortalaması 4 olarak saptanmıştır.

3-Tarım Kesiminde Durum Değerlendirilmesi:

Araştırmamızı yürüttüğümüz dönem, yine tarım kesiminde aktif çalışma döneminin sonuna yaklaşılıdığı bir dönemdi. Sera çalışmaları dışında bu dönemde sınırlı çalışmalar yürütülmektedir. Gezilen 10 aile işletmesinde, şu gözlemler yapılmıştır:

a)10 işletmede de traktör bulunmaktaydı. Ancak traktörlerin bakım ve onarımından anlayan yoktu. İşin yoğun olduğu dönemlerde, traktörlerde bozukluğun başladığı saptandığında ise, ancak traktör yürümez hale gelene kadar çalıştırılırmış.

Bunun güvenlik yönünden sakıncalı bir durum olduğu açıktır. Ancak, bakım onarım için ayrılacak zamanı dahi yitirmeye tahammül olmadığı ve bakım onarım elemanları uzak olduğu için bu yola başvuruluyormuş.

b)Tarlada çalışacak olanlar, traktörün arkasına takılan romörkle tarlaya götürülmekteymiş. Hatta köylüler, her türlü ulaşım sorunlarını traktörle çözdüklerini ifade etmişlerdir. Ülkemizde tarım kesiminde ölümle sonuçlanan kazalarda romörkle taşımanın payının büyük oluşu ve trafik kurallarına da aykırı oluşu gözönüne alındığında, bunun da sağlık ve güvenlik yönünden önem taşıdığı ortadadır.

c)10 aile işletmesindeki traktörlerden yalnız ikisinin üzeri kapalıydı. Öteki-ler güneş, toz v.b. doğa etkilerine karşı açıktı.

d)10 aile işletmesindeki çalışma alanlarından yalnızca 4 tanesinde bol ağaçlıklı gölgelikler; 3 tanesinde de bir-iki ağaçtan oluşan gölgelik sözkonusuydu. Geri kalan 3 yerde ise, çalışmaya ara verildiğinde, traktörün yaptığı gölgeden yararlanılıyordu.

e)10 aile işletmesinden, 4'ünde tarım ilaçları, traktörün durduğu garajda; 4'ünde ambarda:2'sinde herkesin bu arada çocukların da ulaşabileceği ortalık yerde bulunuyordu. Gelişigüzel saklamanın sağlık yönünden taşıdığı riskler oldukça fazladır. Nitekim Türkiye'de bu yüzden, tarım ilaçlarından zehirlenme vak'aları, tüm aile bireylerinin yaşamını tehdit etmekte ve hatta ölümlere yol açmaktadır.

f)Ayrıca, köylüler, tarım ilacının antidotu konusunda da bilgi sahibi değildirler. Türkiye'de henüz, zehirlenme durumunda antidotu bildirecek ve sağlayacak merkezi örgütlenmelerin de oluşturulmamış olması, riski kat kat arttırmaktadır.

g)Tarım ilacı kullanılırken, özellikle tohumla ilacın karıştırılması sırasında çok toz çıktığı ve başağrısı yakınmalarına yol açtığı bildirilmiş; önlem olarak, tülbent kullanıldığı; köyde maske bulunmadığı görülmüştür.

i)Ağır yük kaldırma konusunda, cins ve yaş ayırımı gözetilmediği ve herkesin gözünün kestiği kadar ağırlığı kaldırdığı; kaldıramadığında yardım istediği söylenmiştir. Bunun, ana-babasına yaranmak isteyen ve güç gösterisine girişen çocuk ve gençler için sakıncalı sonuçlar getirmesi sözkonusudur.

j)10 aile işletmesinden birinde biçer-döver bulunuyordu. Dönen ve tehlike gösteren kısımları koruma altında değildi.

k)Görüşülen aile işletmesinin reislerinde, koruyucu sağlık hizmeti kavramı yeterince gelişmemişti. Hastalandıklarında doktora başvurmayı düşündüklerini bildirmişlerdir. Buna karşın, devletin örgütlediği, halk sağlığı hizmeti, sözkonusu aile işletmelerinin bulunduğu köylere ulaşmış bulunmaktadır.

D-GENEL DEĞERLENDİRME

Çalışma yaşamında yer alan çocuk ve gençlerin, işçi sağlığı ve iş güvenliği sorunlarını ortaya çıkarmaya; bu sorunların giderilmesi ve çalışan çocuk ve gençlerin

sağlıklarının geliştirilmesi için zemin hazırlamak ve yaklaşım önermeye yönelik araştırmamızda, üç tip sanayii üzerinde durulmuştur. Bunlar; tarım, inşaat ve imalat sanayiidir. Tablo 27'de son nüfus sayımı verilerine göre, ülkemizdeki çocuk ve genç işgücünün işkollarına göre dağılımı verilmektedir.

(Tablo 27)

Bu verilere göre, araştırmamızı dayandırdığımız üç tip sanayiide çocuk ve gençlerin büyük çoğunluğu yer almaktadır. 12-14 yaş diliminde, bu üç tip sanayiide çalışan çocukların oranı, bu yaş dilimindeki çalışanların %90.0'ıdır. 15-19 yaş diliminde ise, bu yaş dilimindeki gençlerin %80.4'ü çalışmaktadır.

Çocukların erken yaşta çalışma yaşamına katılmaları gelenekselliğin ve belirli bir düşünce sisteminin ürünüdür. Ancak burada, çocuğun zorla çalıştırılmasından çok, ailenin ve çevrenin doğumdan başlayarak sistemli olarak verdiği eğitimin sonucu, "bu yolun dışında bir yol düşünememe" sözkonusudur.

Ülkemizde, Büyük Sanayii Devrimi Sırasında, özellikle İngiltere'de görülen, çocukların ve kadınların insafsızca kötüye kullanılması, kuşakların kesintiye uğraması, ahlâki çöküş v.b. olgulara rastlanmamıştır.

Çocuklar ve gençler önce ailenin bir bireyi olarak, sonra da aile kurmaya hazırlanan bir kişi olarak çalışma yaşamı içinde yer almayı son derece doğal karşılamaktadırlar. Dün olduğu gibi bugün de tarım kesiminde 9 yaş yöresindeki çocuklar, aileye ait işlerde çalışmakta, ancak bu çalışmaları için para almamaktadırlar. Deneklerimizin küçük bir bölümü, aileleri için tarım ilaçlaması da yapmışlardır. Gerek tohuma karıştırma ve gerekse püskürtme yoluyla yapılan bu işlemler, gerekli güvenlik önlemlerinin de alınmaması nedeniyle, her yaştaki insan için tehlike göstermektedir. Ayrıca, henüz tehlikesini kavrayamadıkları yaşta, çocukların ilaçlanmış tarla yakınlarına iş gereği sokulmaları ile, ilaçlanmış meyve ve sebzeleri yemeleri gibi bir risk de sözkonusudur. Ancak deneklerimizde bu tür etkilenmeler görülmemekle birlikte; köylerindeki zehirlenme olgularına rastlandığını ifade etmişlerdir. Tarımda modern teknoloji kullanımı, iş kazaları ve meslek hastalıklarıyla benzeri sorunların artışına neden olmaktadır. Türkiye'de, tarlalarda çalışanlar artık traktörlerin arkasına takılan romörklerle tarlaya taşınmaktadır. Yolda meydana gelen çeşitli kazalarda, hayatlarını yitiren çalışanlara rastlanması ender değildir.

Ücretle çalışmaya başlama, araştırmamızın da gösterdiği gibi, genellikle 13 yaşından sonra gerçekleşmektedir. Köyde ücretle çalışacak işlerin azlığı, gençleri, büyükleriyle birlikte geçici süreler için gurbette çalışmaya itmektedir.

Nüfusun kentlerde kümelenmesi kent kesiminde ve sanayii alanında inşaat faaliyetinin de aşırı artmasına neden olmuştur. Bu da köyden gurbetçi olarak gelenlerin iş bulma olanaklarını arttırmıştır.

İnşaat kesimindeki çalışmalarda, koşulların yetersizliği kılavuzla elde edilen sonuçlarda da kendisini ortaya koymuştur. Ayrıca inşaatlarda çalışan işçilerin büyük çoğunluğunun, geçici süreler için köylerinden gurbete gelen işçiler olduğu düşünülürse, barınma da önemli bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Henüz yaşanabilir hale gelmemiş yapıda duvarla çevrilmiş yatakhanenin bir çok eksikleri bulunacaktır(başta tuvalet).

Araştırmamızda, gurbete çıkma yaşı olarak 14.8 yaş saptanmıştır. Gurbete çıkan gençlerin ilk yaptıkları işlerin %49.5'i inşaat işleridir. Gurbete çıkışta kendi istemlerinin egemen oluşu da başta söylediğimiz gibi kötüye kullanmanın olmadığının kanıtlarındandır. Ancak gurbette çoğunluk için barınma koşullarının iyi olduğunun, işyerindeki sağlık ve güvenlik koşullarının yeterli bulunduğunun söylenmesine olanak bulunmamaktadır. Buna karşın, yapılan muayenelerde deneklerde çalışma yaşamına bağlı kronik etkilenmelere rastlanmamıştır. Ancak, ruhsal etkilenmeleri ortaya çıkarmaya yönelik çok daha ayrıntılı çalışmalarla, küçükyaşta gurbette çalışmanın sağlık üzerindeki olumsuz etkileri ortaya konulabilir.

Öte yandan, kentlerde, zorunlu ilköğrenim aşamasında, bazı deneklerin okulun yanı sıra ücret karşılığı bazı işlerde çalıştıkları saptanmıştır. İlkokul sırasında veya yaz tatillerinde çalışanların oranı, kent kesiminde yaşayan deneklerimiz arasında %22'dir. Yaptıkları işler arasında ilk sırayı imalat sanayiine ilişkin işler alırken, ikinci sırayı işportacılık v.b. marjinal sektör işleri almaktadır. İşportacılık v.b. işler, okuldan ayrılmadan önceki çağda tüm içinde %29'luk yer tutarken, okulun bırakılmasının ardından ancak %1,5'luk bir pay tutabilmektedir. Bu da deneklerin okulu bıraktıktan hemen sonra yaşamlarına yön vermek ve çalışmalarına süreklilik ve düzenlilik kazandırmak istediklerini ortaya koymaktadır. Çünkü günlük kazanç yönünden bir kıyaslama yapılsa, marjinal sektöre ait işler, bazen daha yüksek günlük kazanç sağlayabilmektedir.

Okuldan ayrıldıktan sonra yapılan işler içinde imalat sanayii yine ön sırada yer almaktadır. Deneklerimiz arasında, küçük yaşta imalat sanayiindeki çalışmalarında kazaya uğrayarak kalıcı sakatlıklara uğrayanlar bulunması; yaptığımız durum saptamasında, özellikle çocuk çalıştıran işyerlerindeki sağlık ve güvenlik koşullarının yetersizliği, büyük çoğunlukla çocukların çalıştırıldığı işlerin, yasalarca minimum yaş yönünden yasaklanmış olması, ucuz emek kullanımı için (ayrıca yasal olmayan çalıştırma olduğundan) sosyal sigorta ettirilmemesi, çocuk ve gençlerin imalat sanayiinde karşı karşıya kaldıkları riskleri arttırmaktadır.

Bütün bunların yanı sıra, çocuk ve gençlere, yasalarca öngörüldüğü halde, işin gerektirdiği sağlık ve güvenlik bilgilerinin, çok büyük bir çoğunlukla verilmemekte oluşu, risklerin, çocuk ve gençler tarafından tanınmasını da geciktirmektedir. Bu da özellikle çalışma yaşamının ilk döneminde, yalnızca çalışmış olmaktan ötürü beliren riskleri arttırmaktadır. Çocukların ve gençlerin sağlık durumları

değerlendirildiğinde, büyük bir bölümünde mesleksel kaynaklı olarak nitelenebilecek etkilenmelere rastlanmamıştır. Ancak, matbaa ve akü işyerleri gibi kurşunla çalışılan yerlerde, çocuk ve gençlerde mesleki etkilenmelere rastlanmıştır.

Çocuk ve gençlerdeki mesleki etkilenmelerin ortaya çıkarılması kadar, uğradıkları iş kazalarının ve zedeleyici etkilerinin ortaya çıkarılmasının da, çocuk ve gençlere yönelik politikaları etkilemek açısından önemleri vardır. Çünkü, yukarıda da söylediğimiz gibi, yasa-dışı çalıştırıldıkları için çocuk işçileri görmezden gelme, ya da "öğrenci" olarak niteleme eğilimi yaygındır. Geliştirilen kayıt sistemleri ve taramalar aracılığıyla, sorunların daha ayrıntılı bir biçimde ortaya konulmasında ve çözüm yollarına ilişkin ipuçları elde edilmesinde büyük yararlar vardır.

Son olarak, işyerlerindeki sağlık ve güvenlik koşullarının değerlendirilmesi ve olumlu yönde geliştirilmesi için tüm olanaklar seferber edilmeli; özellikle küçük işyerleri daha olumlu koşullarda çalışma için ödendirilmelidir. Çocuklar ve gençler üzerindeki özel risk faktörlerini azaltmanın en kestirme yolu budur.